

NUO PAMOKSLŲ IKI PARTINĖS AGITACIJOS
Politinė Krikščioniškosios Demokratijos institucionalizacija
Europoje XIX a. pabaigoje – XX a. pirmoje pusėje

ARTŪRAS SVARAUSKAS

Įvadas. Istoriskai katalikybė Europoje buvo reikšmingiausia religija ir didžiausia krikščioniška konfesija. XIX a. pabaigoje – XX a. pradžioje, krikščioniškosios demokratijos idėjos atsiradimo, formavimosi ir partinių struktūrų susikūrimo laikotarpiu katalikybė susidūrė ne tik su religiniais „konkurentais“ – protestantizmu, stačiatikybe, judaizmu, bet ir su sekuliariomis ideologijomis, siekusiomis vienokiu ar kitokiu laipsniu perimti jos pozicijas. Liberalizmas, socializmas bei socialiniai, ekonominiai mokslo procesai ženkliai įtakojo katalikų religijos institucinius pokyčius ir intelektualinį palikimą. Pastarieji veiksniai lėmė katalikybės transformaciją ir jos politizaciją, ryškiai pasireiškusią po 1918 m.

Geografiškai katalikybės dominavimo arealas Europoje apėmė teritorijas vakaruose nuo Portugalijos, Ispanijos, Airijos, besitęsdamas per Belgiją, pietinę Olandiją, Prancūziją, vakarinę Vokietijos dalį, Austriją, didžiąją dalį Šveicarijos teritorijos, Italiją iki Kroatijos, Slovakijos, Vengrijos centrinėje Europos dalyje bei Lenkijos ir Lietuvos rytuose. Todėl natūralu, jog šiose teritorijose buvo palankiausios sąlygos politiniam katalikų institucionalizavimuisi ir krikščionių demokratų partijų atsiradimui. Katalikų Bažnyčios hierarchų, pirmiausia popiežiaus Leono XIII, paskelbtos enciklikos *Rerum Novarum* (1891) ir *Graves de Communi re* (1901) davė impulsą krikščioniškojo socialinio mokymo, socialinių reformų pradžiai. Šios katalikų organizacijų socialinio veikimo gairės ilgainiui buvo perkeltos ir tapo pagrindu politinėms krikščionių demokratų organizacijoms atsirasti. Todėl istoriskai yra susiklosčiusi tradicija socialinę ir politinę katalikybę Europoje traktuoti krikščioniškosios demokratijos pagrindu ir iki XX a. vidurio kitoms krikščioniškoms konfesijoms palikti šalutinį vaidmenį¹. Nors Vakarų Europoje

¹ Paolo Pombeni, „The Ideology of Christian Democracy“, *Journal of Political Ideologies*, 2000, t. 5, Nr. 3, p. 291.

jau po Antrojo pasaulinio karo krikščioniškoji demokratija buvo tapatinta su visomis krikščioniškomis konfesijomis, Lietuvoje šis fenomenas iki šių dienų tebeturi katalikišką pobūdį². Atsižvelgiant į tai, šiame straipsnyje analizuojamų krikščioniškosios demokratijos politinių formų atsiradimo problemų kontekste sąvokos *katalikų partija* ir *krikščionių demokratų partija* yra vartojamos ekvivalentiškai. Toks, dažniausiai neakcentuotinas konfesinio skirstymo momentas krikščioniškosios demokratijos istorijoje turėjo daug didesnę reikšmę nei galėtų atrodyti iš pirmo žvilgsnio. XIX a. pabaigoje – XX a. pradžioje katalikai „monopolizuodami“ krikščioniškosios demokratijos sąvoką sudarė tam tikras kolizijas pačios krikščioniškosios demokratijos sampratos traktavime, nes kitų konfesijų krikščionys tapo savotiški krikščioniškosios demokratijos „posūniai“. Todėl kyla klausimas, kaip atsirado krikščioniškosios demokratijos mintis, ideologija, organizacijos?

Iš čia kyla dar viena dilema, tai pliuralizmo principo, vieno pamatinių politinės demokratijos principų taikymas krikščioniškojoje demokratijoje. Pontifikato autoritetas katalikams XIX a. pabaigoje – XX a. pradžioje leidžia daryti prielaidas apie tam tikras autoritarines tendencijas, pasireiškusias krikščionių demokratų partijose. Būdamos konfesinio atspalvio ir daugeliu atvejų vadovaujamos dvasininkų, jos orientavosi į visų katalikų politinių interesų reprezentavimą ir kartu neigė skirtingų ideologinių pažiūrų ar skirtingiems socialiniams sluoksniams priklausiusių katalikų politinio „savarankiškumo“ siekius. Iki Antrojo pasaulinio karo krikščionių demokratų partijos smerkė tuos katalikus, kurie nerėmė krikščionių demokratų. Sutapatindami konfesinį ir politinį tikinčiųjų pasirinkimą, jie kartais save reprezentavo kaip vienintelius religijos gynėjus sekuliariame pasaulyje, todėl nebalsavimas už juos buvo sutapatintas su tikėjimo ir Bažnyčios išdavyste³. Be to, vienas esminių skiriamųjų šių partijų bruožų – konfesiškumas,

² Mykolas Krupavičius, *Mūsų keliai*, Kaunas: Šviesos spaustuvė, 1921, p. 17; *Lietuvos krikščionių demokratų partijos statutas ir programa*, Vilnius: Lietuvos krikščionių demokratų partija, 1993.

³ 1927 m. pradžioje ilgametis LKDP CK pirmininkas Mykolas Krupavičius metinėje partijos konferencijoje negailėjo kritikos lietuviams katalikams, kurie III-ojo Seimo rinkimuose nebalsavo už krikščionis demokratų. Savo kalboje jis teigė: „Daug turime katalikų ir tai gerų, praktikuojančių katalikų, kurie jau chroniškai priklauso prie valstiečių liaudininkų ar prie socialdemokratų, nes jie neįstengia surasti skirtumo tarp socializmo ir krikščionybės. Tokie žmonės lieka vardu katalikai, bet nekatalikiškai galvoja ir dirba, nekatalikiškai gyvena“ („Kas buvo, kas yra, kas turi būti (Liet. Krikščionių demokratų partijos konferencijoj partijos pirmininko M. Krupavičiaus pasakytoji kalba)“, *Rytas*, 1927-03-07, Nr. 52, p. 3).

įpareigojęs katalikiškas partijas ginti katalikybę nuo sekuliarių materialistinių ideologijų „antpuolio“, sudarė prielaidas egzistuoti ir šių partijų plėčiai, kartais neapibrėžtam ideologiniam pamatui. Šv. Sosto autoritetas ir išsikeltas tikslas būti katalikybės gynimo „forpostu“ XX a. pirmoje pusėje partijas kartais pastūmėdavo tapti monarchizmo ar dešiniųjų autoritarinių režimų politikos šalininkėmis⁴.

Kad ir kaip būtų keista, tačiau nuoseklūs akademiniai bendraeuropinės krikščioniškosios demokratijos ir jos santykio su politine demokratija tyrimai Vakarų Europoje atsirado tik XX a. dešimtame dešimtmetyje. Apie Vidurio Rytų Europos istoriografijos ideologinį laisvumą apskritai netenka kalbėti dėl suprantamų politinių priežasčių, lėmusių šių regionų valstybių egzistavimą Sovietų Sąjungos orbitoje, arba apskritai valstybingumo praradimą iki pat XX a. pabaigos. Vakarų Europos valstybių (Prancūzijos, Italijos, Austrijos, Olandijos, Belgijos, Vokietijos Federacinės Respublikos, vėliau Vokietijos) krikščioniškosios demokratijos istoriografija susidūrė su keturiomis esminėmis problemomis. Pokarinėje Europoje didžiausias dėmesys buvo skirtas kairiųjų-socialistinių partijų istorijai, pirmiausia dėl po Antrojo pasaulinio karo padidėjusio šių partijų bendraeuropinio populiarumo ir dėl to, jog socialistai, kitaip negu katalikiškos partijos, turėjo nuoseklesnę ideologinę tęstinumą. Antra, socialistines partijas buvo lengviau tyrinėti dėl jų aiškiai apibrėžtos partinės struktūros ir, svarbiausia, aiškių bei reformistinių programinių nuostatų. Trečia, pats šių partijų internacionalinis pobūdis palengvino istorikams atlikti atskirų valstybių kairiųjų partijų komparatyvistiką. Ir ketvirta, socialistinės ir socialdemokratinės partijos traktavo save kaip progresyvias, socialiniu atžvilgiu reformatoriškas politines jėgas, daugiau domino tyrinėtojus nei plataus ideologinio spektro ir į vienus „rėmus“ netelpančios krikščioniškai demokratiškos partijos. Kita vertus, didelė dalis tų krikščioniškosios demokratijos istorijos tyrimų, atliktų po Antrojo pasaulinio karo, buvo ryškiai ideologiškai angažuoti. Dauguma monografijų ir didelė dalis mokslinių straipsnių buvo parašyti arba ideologiškai artimų krikščionims demokratams mokslininkų, arba tiesiog pačių krikščionių demokratų politikų bei skirti konkrečios partijos politiniam egzistavimui pagrįsti⁵.

⁴ Gabriel A. Almond, „The Political Ideas Of Christian Democracy“, *The Journal of Politics*, 1948, t. 10, Nr. 4, p. 744–747.

⁵ Wolfram Kaiser, „Christian Democracy in Twentieth Century Europe [Review Article]“, *Journal of Contemporary History*, 2004, t. 39, p. 128–129.

Vidurio Rytų Europoje, konkrečiai Lietuvoje, šis ideologinis motyvas buvo dar ryškesnis negu Vakarų Europos istoriografijoje. Iki XX a. dešimto dešimtmečio egzistavo tik dvi priešingos istoriografinės pozicijos – sovietinė ir lietuvių egzilio. Sovietinė istoriografija turėjo tikslą parodyti negatyvią „buržuazinių partijų“ veiklą slopinant „revoliucinį masių pakilimą“ bei „nenorą atstovauti darbo liaudies interesams“. Krikščionys demokratai šiame kontekste susilaukė skeptiško, per marksistinę vertinimo prizmę pateikto požiūrio. Tai, kas Vakaruose buvo įvardyta *politine katalikybe*, sovietinėje Lietuvoje buvo vadinama tiesiog *klerikalizmu*, taip suponuojant mintį į „reakcinį“ politinės ir socialinės katalikybės pobūdį⁶. Išeivijos autoriai priešingai – mėgino pateikti tik pozityvią šio reiškimo pusę. Jie iš esmės atkartodavo tarpukariu ir pokariu susiformavusias nuostatas. Nes pirmieji ir pamatiniai darbai šioje srityje buvo parašyti ilgamečio LKDP CK pirmininko Mykolo Krupavičiaus. Jis yra klasifikavęs lietuviškos krikščioniškosios demokratijos raidą etapais, suformulavęs jos sampratą, kuri kartu buvo ir tarpukario LKDP programiniai metmenys, bei aptaręs krikščioniškosios demokratijos ištakas. Natūraliai Krupavičius, būdamas politikas, pateikė savą, idealizuotą krikščionių demokratų partijos veiklos paveikslą, kurios ištakas „atrado“ jau XIX a. pradžioje⁷. O egzilyje gyvenę krikščioniškosios demokratijos autoriai tiesiog atkartoją Krupavičių⁸. Todėl jų darbai buvo naudingesni kaip atsvara sovietinei marksistinei literatūrai bei atliko politinės atramos ramstį išeivijos srovių (katalikų ir liberalų) tarpusavio polemikoje. Panašiai kaip ir Vakarų Europos atveju, šie autoriai buvo aktyvūs LKDP veikėjai. 1990 m. atkūrus LR nepriklausomybę, politikai vėl susidomėjo krikščioniškosios demokratijos aktualizacija⁹.

⁶ Irena Gricevičiūtė, *Antiliaudinė krikščionių demokratų partijos politika Lietuvoje (1920–1926 m.)*, Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 1953; Aldona Gaiagalaitė, *Klerikalizmas Lietuvoje 1917–1940*, Vilnius: Mintis, 1970, p. 83; *Klasės ir politinės partijos Lietuvoje 1919–1926 metais*, Vilnius: Mokslas, 1978, ir kt.

⁷ Mykolas Krupavičius, *op. cit.*, p. 38; Idem, „Trumpa krikščioniškosios demokratijos istorija“, *Krikščionis demokratas*, 1927, Nr. 3–5, p. 17–65; Idem, *Liaudies tarnyboj*, Kaunas: Visuomenininko biblioteka, 1928; Idem, *Krikščioniškoji demokratija*, Stuttgart: Tėvynės sargo biblioteka, 1948; Idem, *Visuomeniniai klausimai*, Chicago: Leono XIII fondas, 1983, ir kt.

⁸ Algirdas J. Kasulaitis, *Lithuanian Christian Democracy*, Chicago: Leo XIII Fund, 1976, p. 80–101; Albinas Gražiūnas, *Krikščioniškoji demokratija Lietuvoje: Lietuvos krikščionių demokratų partijos istorijos bruožai*, Vilnius: Tėvynės sargas, 1994, p. 52–76.

⁹ Viktoras Petkus, *Krikščioniškoji demokratija pasaulyje ir Lietuvoje*, Vilnius: Lietverslas, 1991; *Krikščioniškoji demokratija ir Lietuva*: Konferencijos medžiaga 1994 m. gegužės 28–

XX a. paskutiniame dešimtmetyje ir Vakarų Europoje, ir Lietuvoje akademinės literatūros apie krikščioniškosios demokratijos atsiradimo problematiką gerokai pagausėjo. Tačiau esminis šių kontinento dalių istoriografijos skirtumas buvo ir kol kas yra tas, kad Vakaruose šiuo laikotarpiu jau buvo pradėta tyrinėti bendraeuropinį krikščionių demokratų partijų kontekstą, mėginama lyginti atskirų valstybių partijas¹⁰. Lietuvoje istoriografija vis dar orientuojasi tik į nacionalinį aspektą¹¹. Pasirinktoji kryptis galėtų būti paaiškinta tuo, jog po 1990 m. išsilaisvinusi iš ideologinio diktato istoriografija mėgino užpildyti esamas „spragas“ LKDP ir apskritai katalikybės istorijoje. Be komparatyvistinio pobūdžio tyrimų trūkumo, Lietuvoje jaučiama ir krikščioniškai demokratiškos minties refleksijos to meto visuomenėje tyrimų bei pačios partijos tipologizacijos valstybės politiniame spektre stoka. Vakaruose ši problematika jau senokai analizuojama¹².

Šios istoriografinės spragos ir jau minėtos krikščioniškosios demokratijos fenomeno problemos suformavo straipsnio *tikslą* – išanalizuoti krikščioniškosios demokratijos idėjos sampratą pokyčius ir jos partinio

29 d., Vilnius: Tėvynės sargas, 1994, – konferencijoje dalyvavo aktyvūs to meto politikai krikščionys demokratai.

¹⁰ Ellen L. Evans, „Catholic Political Movement in Germany, Switzerland, and the Netherlands: Notes for a Comparative Approach“, *Central European History*, 1984, t. 17, Nr. 2–3, p. 91–119; *Political Catholicism in Europe, 1918–1965*, edited by Martin Conway, Tom Buchanan, Oxford: Oxford University Press, 1996; Martin Conway, *Catholic Politics in Europe, 1918–1945*, London: Routledge, 1997; *Political Catholicism in Europe 1918–1945*, t. 1, edited by Wolfram Kaiser, Helmut Wohnout, London–New York: Routledge, 2004, ir kt.

¹¹ Arvydas Gaidys, „Lietuvių krikščionių demokratų partijos kūrimosi aplinkybės (1905–1907 m.)“, in: *Lietuvių Atgimimo istorijos studijos*, t. 3, Vilnius: Žaltvykslė, 1991, p. 139–172; Regina Laukaitytė, „Pirmoji Lietuvos krikščionių demokratų partijos programa“, *Lituanistica*, 1993, Nr. 2, p. 14–27; Regina Laukaitytė, „Lietuvių krikščionių demokratų partijos kūrimasis Pirmojo pasaulinio karo metais“, *Lituanistica*, 1994, Nr. 2, p. 38–50; Darius Bučelis, „Lietuvos krikščionių demokratų partijos sukūrimas ir jos raida 1917–1920 m.“, *Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis*, 1996, t. X, p. 512–571; Dalia Čičinienė, „Tarp nacionalinio identiteto ir demokratijos: Krikščionių demokratų santykiai su tautininkais 1918–1920 m.“, *Darbai ir dienos*, 1998, Nr. 7, p. 92–120; Vilma Žaltauskaitė, *Lietuvos krikščioniškosios demokratijos genezė: XIX a. pab. – XX a. pr.: Sociopolitinis aspektas*, Daktaro disertacija, Vilnius, 2000, in: *Lietuvos istorijos instituto Rankraščių skyrius*, l. 6–74, ir kt.

¹² Gerard F. Rutan, „Christian Democracy in Western Europe: An Idea Whose Time Has Passed?“, *International Journal of Social Economics*, 1997, t. 24, Nr. 10, p. 1103–1131; Stathis N. Kalyvas, „From Pulpit to Party: Party Formation and the Christian Democratic Phenomenon“, *Comparative Politics*, 1998, t. 30, Nr. 3, p. 293–312; Paolo Pombeni, *op. cit.*, p. 289–300, ir kt.

institucionalizavimosi raidą pradėdant XIX a. pabaigos katalikiško socialinio teisingumo gairių paskelbimu ir baigiant XX a. pradžios katalikiškų partijų modelių susikūrimu. Tikslui pasiekti formuluojami tokie *uždaviniai*: 1) įvardyti krikščioniškosios demokratijos ideologijos ir skirtingos jos refleksijos Vakarų ir Vidurio Rytų Europoje sampratą; 2) nustatyti katalikiškų partijų vietą XX a. pradžios politinių partijų tipologizacijoje; 3) išsiaiškinti patį krikščionių demokratų partijų atsiradimo „mechanizmą“ Vakarų Europoje; 4) apibūdinti specifinius skiriamuosius šių partijų bruožus Vidurio Rytų Europoje, pateikiant lietuvių krikščionių demokratų atvejį.

Be minėtos literatūros, rengiant straipsnį daugiausia remtasi lietuvių krikščionių demokratų programiniais dokumentais, gausia katalikiška spauda, partijos kūrimosi procese bei polemikos su politiniais oponentais kontekste parengtais krikščionių demokratų politikų bei dvasininkų leidiniais ir valstybės saugumo departamento medžiaga apie katalikų srovės veiklą Antano Smetonos autoritarinio valdymo metais. Šios keturios šaltinių rūšys, kiekviena savaip, atspindėjo kintančią krikščioniškosios demokratijos sampratą, partijos kūrimosi problematiką bei esmines iniciatyvas jai susikurti.

Nors politinės minties raidą griežtai chronologiškai apibrėžti yra sunku, tačiau straipsnyje analizuojama problematika apima XIX a. aštuntą dešimtmetį – XX a. trečią dešimtmetį, t. y. laikotarpį, kai Europoje įsisteigė didžioji dauguma katalikiškų partijų.

Krikščioniškosios demokratijos fenomeno refleksijos kaita Europoje XIX a. pabaigoje – XX a. Krikščioniškosios demokratijos judėjimai ir partijos XIX a. Europoje atsirado skirtingu laiku ir veikiami skirtingų politinių, ekonominių, socialinių aplinkybių bei reikalingi platiems įvairių visuomenės grupių interesams atstovauti. Šio fenomeno iniciatoriais ir veikėjais Vakarų Europoje galėjo būti pasiturintis ir beturtis, miestietis ir valstietis, dvasininkas ir pasaulietis, protestantas ir katalikas. Natūralu, jog šių skirtingų visuomenės grupių interesai ne tik kad skyrėsi, bet neretai ir prieštaravo vienas kitam. Pavyzdžiui, krikščionių darbininkų profesinės sąjungos tikslai vargu ar galėjo atitikti to paties krikščionio pramonininko interesus, o krikščionis demokratas protestantas kitaip vertino daugelį visuomenės raidos momentų nei krikščionis demokratas katalikas, arba XIX a. pabaigoje – XX a. pradžioje Rytų Europos kataliko nacionalinė emancipacija ir kova už valstybingumą neatrodė aktuali Vakarų Europos katalikui, gyvenančiam ilgametės tradicijas turinčioje valstybėje ir pan.

Krikščionys demokratai, „mojuodami“ krikščioniškos moralės, religijos ir tradicijų išsaugojimo vėliava, kitaip negu socialistai, apeliavo į visų gyventojų sluoksnių interesus, todėl jiems pavyko lengvai mobilizuoti įvairias socialines klases. Tačiau krikščionims demokratams iškilo kita problema: kaip suderinti šios įvairialypės visuomenės tarpusavio santykius ir patenkinti skirtingų klasių interesus. Didžiausios pastangos buvo kreipiamos ne į tai, kaip pasiremti kuo platesnėmis masėmis, o į tai, kaip surasti jų tarpusavio sutarimą¹³. Tai buvo viena iš priežasčių, kodėl krikščioniškoji demokratija sunkiai davėsi išsprendžiamai į griežtus ideologinius rėmus. Todėl šią ideologiją galima mėginti apibrėžti vertinant ją iš skirtingų pozicijų: kaip idėją, kaip judėjimą (organizaciją) ir kaip istorijos proceso suformuotą produktą. Taigi kaip galima būtų apibūdinti šią politizuotos religijos ideologiją ir kokia buvo jos sampratos refleksija Vakarų ir Rytų Europoje?

Atsižvelgiant į laiko perspektyvą, krikščioniškosios demokratijos ideologija ir jos samprata ženkliai kito. Skirtingoms jos sampratoms įtakos turėjo ir regioniniai skirtumai. Vakarų Europoje ji buvo suvokiama kaip socialinis veikimas, kuris tik vėliau tapo politikos objektu, kitaip tariant, *politine katalikyste*. Vidurio Rytų Europoje krikščioniškoji demokratija iš karto, nuo pat jos atsiradimo turėjo politinį charakterį, nes Habsburgų ir Romanovų imperijose gyvenę katalikai ją sutapatino su nacionalizmu ir konfesiškumu, t. y. veiksniais, tapusiais pagrindinėmis tautinio judėjimo vėliavomis. Socialinis klausimas čia nebuvo pirmaeilis dalykas¹⁴. Todėl krikščioniškoji demokratija tapo *politizuotos katalikybės* išraiška. Kitaip tariant, jei Vakaruose lemiamas katalikų organizacijų, judėjimų, draugijų, profesinių sąjungų ir galiausiai partijų atskirties požymis buvo konfesiškumas, tai Vidurio Rytų Europos tautų, tarp jų ir lietuvių katalikų išskirtinumas pasižymėjo nacionalizmo ir konfesijos samplaika, kur abu veiksniai ir nulėmė politinį katalikų elgesį. Čia religija buvo katalikų mobilizacijos įrankis, tačiau skirtingai nei Vakaruose, ne stimulus tai mobilizacijai. Kitaip tariant, katalikai sėkmingai susijungė į konfesines partijas ne todėl, kad jie katalikai, o pirmiausia todėl, kad jie lietuviai, lenkai, slovakai, kroatai ir pan.¹⁵ XIX a. pabaigoje –

¹³ Kees van Kersbergen, „The Distinctiveness of Christian Democracy“, in: *Christian democracy in Europe: A comparative perspective*, edited by David Hanley, London: Pinter, 1996, p. 39.

¹⁴ Vilma Žaltauskaitė, *op. cit.*, p. 140.

¹⁵ Vienas ryškiausių pavyzdžių, įrodančių, jog XIX a. pabaigoje – XX a. pradžioje Vidurio Rytų Europos katalikams *nacionalizmas* buvo daug svarbesnis vienijantis veiksnys nei katalikybė – nesėkmingas Vilniaus vyskupo Roppo mėginimas 1905–1906 m. kurti

XX a. pradžioje katalikybė buvo veikimo įrankis, o ne to veikimo priežastis.

Tuo tarpu popiežių Leono XIII, Pijaus X ir Benedikto XV vizijose krikščioniškoji demokratija kaip savo pirminį tikslą turėjo kapitalizmo ir industrializacijos nulemtą „darbininkų klausimo“ išsprendimą, t. y. veikimą socialinėje, ekonominėje sferoje. Iki Pirmojo pasaulinio karo pabaigos savarankiškas nuo Bažnyčios politinis krikščionių demokratų veikimas geriausiai atveju buvo popiežių toleruojamas, tačiau dažniausiai smerkiamas¹⁶. Žymiausi pavyzdžiai buvo Italijos ir Prancūzijos krikščionys demokratai, kurių mėginimas kurti politines krikščionių demokratų organizacijas XX a. pradžioje sulaukė viešo popiežiaus Pijaus X pasmerkimo: italai Roberto Murri buvo ekskomunikuotas, Luigi Sturzo – XX a. pradžioje rezignavo ir pasitraukė į atokią Siciliją, o prancūzas Marcas Sangnier – 1910 m. oficialiai pasmerktas. Todėl vėliau iškilęs ir tapęs vienu žymiausių Europos krikščio-

Lietuvos ir Baltarusijos konstitucinę katalikų partiją. Nepaisant vyskupo autoriteto, lietuviai katalikai šį politinį sumanymą ignoravo, net atvirai įvardydami „polonizacijos įrankiu“. Viena LBKKP nesėkmių buvo užprogramuota jos pobūdyje: mėginti vienyti visus katalikus kaip katalikus, tačiau ignoruoti jų tautiškumą. Tokios unijinės idėjos to meto tautiškai emancipuotos dvasininkijos tarpe jokio prielankumo nesulaukė (apie LBKKP kūrimosi peripetijas plačiau žr. Darius Staliūnas, „Vilniaus vyskupo E. Ropo veiklos pėdsakais (1903–1907 m.)“, in: *Lietuvių Atgimimo istorijos studijos*, t. 7, Vilnius: Katalikų pasaulis, 1994, p. 142–219).

¹⁶ 1901 m. popiežiaus Leono XIII paskelbtoje enciklikoje *Graves de Communi*, skirtoje „Krikščioniškosios demokratijos“ aptarimui, buvo skelbiama: „7. Būtų nusikaltama iškreipti Krikščioniškosios demokratijos vardą į politikos sferą [...]“. O visa enciklika krikščioniškąją demokratiją apibūdino kaip katalikų liaudies veikimą, skirtą rūpintis žemesnėmis klasėmis, išmetant iš to veikimo bet kokias politines implikacijas (www.vatican.va/holy_father/leo_xiii/encyclicals/documents/hf_l-xiii_enc_18011901_graves_de_communi-re_en.html).

Beje, lietuvių krikščionių demokratų politikas Leonas Bistras, 1927 m. išvertęs šią encikliką į lietuvių kalbą, pastarąją popiežiaus mintį dėl krikščioniškosios demokratijos „antipolitiškumo“ kiek sušvelnino. Jo vertime šis sakinytis skambėjo taip: „Nedera tad krikščioniškosios demokratijos vardas *grynai politiškai aiškinti*“ (kursyvas mano, – A. S.), o visame enciklikos vertime dominavo popiežiaus kritikos socializmui išryškėjimas (Popiežiaus Leono XIII enciklika *Graves de communi*, vertė Leonas Bistras, *Krikščionis demokratas*, 1927, Nr. 3–5, p. 222).

Popiežius Pijus X ypač akcentavo katalikų paklusnumo, hierarchinės tvarkos, pagarbos autoritetui svarbą, kurią, jo supratimu, savarankiškai politikoje pradėję dalyvauti krikščionys demokratai būtų sugriovę, todėl popiežius pasmerkė vieną pirmųjų politinių krikščionių demokratų judėjimų, prancūzo Marco Sangnier *Sillon* organizaciją, ir priešingai, neretai rėmė Charles'o Maurras'o *L'action francaise* integralistus (Oscar L. Arnal, „Why the French Christian Democrats were Condemned“, *Church History*, 1980, t. 49, Nr. 2, p. 201–202).

nių demokratų politinių veikėjų, Sturzo skeptiškai įvertino Vatikano indėlių formuojantis politinei krikščioniškajai demokratijai¹⁷.

Panašiai nevienareikšmiškai ši ideologija buvo traktuojama ir XX a. pradžios lietuvių katalikų sampratoje – pirmas viešas jos pasireiškimas turėjo politinį atspalvį. Didžiojo Vilniaus Seimo metu ir vėliau, 1907 m. publikuoti jos programiniai metmenys nemažą dėmesį skyrė nacionalizmo klausimams¹⁸. O tautiškumo skatinimas jau buvo politika. Tačiau ir dėl pasikeitusios politinės padėties Rusijos imperijoje, ir dėl pontifikato pozicijos krikščioniškosios demokratijos atžvilgiu, iki Pirmojo pasaulinio karo pabaišos politinė jos prasmė buvo marginalizuota¹⁹.

Pirmasis pasaulinis karas buvo ta riba, kuri iš esmės keitė krikščioniškosios demokratijos sampratą. Imperijų žlugimas, naujų nacionalinių valstybių susikūrimas Vidurio Rytų Europoje, darbininkų judėjimų savarankiškumo stiprėjimas ir išpopuliarėjęs nacionalizmas bei socializmas su savo radikalia komunistine forma lėmė, jog krikščionys demokratai pradėjo akcentuoti politinį veikimą, kurio tikslas tapo religijos gynimas nuo sekuliarių ideologijų antpuolių bei atsiradusi galimybė įdiegti Bažnyčios socialinį mokymą valstybių santvarkose. Šiems tikslams pasiekti reikėjo patekti prie „valstybės vairo“, o siekiant tai padaryti, pirmiausia reikėjo turėti politinę organizaciją.

Vienas žymiausių politinės krikščioniškosios demokratijos autoritetų italas Luigi Sturzo, kentėjęs ir nuo pontifikų, ir nuo fašistų, XX a. pirmoje pusėje suformavo krikščioniškosios demokratijos ideologijos principus, kurie rėmėsi personalizmu, pliuralizmu ir institucionalizmu, akcentuojant katalikų veikimą politinėje sferoje²⁰. Tuo metu Europoje jau niekam nekilo abejonių, kad krikščioniškoji demokratija galėtų būti atsieta nuo politikos.

¹⁷ Luigi Sturzo, „The Philosophic Background of Christian Democracy“, *The Review of Politics*, 1947, t. 9, Nr. 1, p. 5–7.

¹⁸ Lietuvių krikščionių demokratų susivienijimo programo projektas, *Draugija*, 1907, Nr. 1, p. 68–80.

¹⁹ 1906 m. Kazimiero Šaulio išleistoje knygelėje teigiama, jog „Krikščioniškoji demokratija būdama viršesnė už politiškas partijas, nei tarnaudama jų tikslams, galinti sutikti su įvairiomis valdžios formomis, kurios gerbia jos principus“. Jos sampratoje Šaulys išryškino socialinį charakterį (Kazimieras Šaulys, *Krikščioniškoji demokratija*, Kaunas: S. Banaičio spaustuvė, 1906, p. 11). 1909 m. reformistiškai nusiteikusi lietuvių dvasininkija organizavo „Socialinius kursus“, kurių metu skaitytose paskaitose kalbėjo „žemesniųjų luomų“ socialinių problemų klausimais. Apie krikščioniškosios demokratijos veikimą politinėje srityje nebuvo užsimenama (Kazimieras Šaulys, „Prie pradžios ir įvykdymo socialinių lekcijų Kaune“, *Draugija*, 1909, t. VIII, Nr. 31–32, p. 264).

²⁰ Plačiau žr. Luigi Sturzo, *op. cit.*, p. 12, 13–14, 15.

Lietuvių katalikams tai nebuvo persitvarkymas į „naują kokybę“. Tęsdami 1905–1907 m. politizuotos katalikybės mintį, jie 1917 m. revoliucinėje Rusijoje, vėliau ir kaizerinės okupacijos valdomoje Lietuvoje įkūrė krikščionių demokratų partijas. Šiuo laikotarpiu suformuluota judėjimo samprata, su kai kuriais pakeitimais išliko iki šių dienų. 1921 m. Krupavičiaus specialiai tam skirtame leidinyje krikščioniškoji demokratija apibūdinta kaip „liaudies veikimas liaudžiai“, akcentuojant darbininkų gyvenimo sąlygų ir ekonominės padėties gerinimą, tačiau nekurstant neapykantos kitoms „klasėms“²¹. Krupavičius suformulavo, jog šiems tikslams pasiekti krikščioniškoji demokratija savo veiklos priemonėmis turi laikyti politiką, todėl krikščionys demokratai privalo kreipti dėmesį į valstybės santvarkos, t. y. parlamentinės respublikos nustatymą²². Apibūdinant šiuolaikinę ideologijos sampratą, galima detaliau paaiškinti Krupavičiaus suformuluotus skiriamuosius krikščioniškosios demokratijos bruožus. Tai – *personalizmas, pliuralizmas, konservatyvizmas, parlamentinė demokratija ir krikščionybės interesų atstovavimas*²³.

Pirmiausia, krikščioniškosios demokratijos pagrindas remiasi personalizmo idėja kaip priešprieša individualizmui (liberalizmas) bei kolektyvizmui (socializmas)²⁴. Centrinė šios idėjos ašis sukasi aplink asmens ir jo socialinio charakterio vystymą, kuris turi sugebėti socializuotis ir solidarizuotis su visuomene ir jausti bendrą atsakomybę bei siekti bendrojo gėrio. Antra, krikščioniškoji demokratija Vakarų Europoje buvo ir yra ideologiškai pliurali. Šis bruožas reiškiasi įvairių krikščioniškų draugijų bei organizacijų veikimo laisve ir yra priešingas individualiam pliuralizmui, nes draugijinis pliuralizmas neleidžia atomizuotis visuomenei. Krikščioniškosios demokratijos pliuralizmas reiškiasi ir „stiprios valstybės“, kuriai įtaką daro esamos draugijos, modeliu. Trečias požymis – konservatizmas. Tačiau šis požymis krikščioniškosios demokratijos ideologijoje nesisieja su aiškiu tradicionalizmu ar reacionizmu. Istorinėje perspektyvoje krikš-

²¹ Beje, į šį teoriškai propaguojamą krikščioniškojo solidarumo principą 1918 m. Lietuvoje nebuvo kreipiamas dėmesys. Patys krikščionys demokratai buvo vieni aktyviausių iniciatorių, jų terminologija kalbant, naikinant „sulenkėjusių dvarininkų“ luomą (1919 m. rugpjūčio m. 29–31 d. *Lietuvių krikščionių demokratų partijos konferencija: Protokoliai ir nutarimai*, Kaunas: Šviesos spaustuvė, 1919, p. 38).

²² Mykolas Krupavičius, *Mūsų keliai*, p. 36–38.

²³ Gerard F. Rutan, *op. cit.*, p. 106–108.

²⁴ Michael P. Fogarty, *Christian Democracy in Western Europe 1820–1953*, London: Routledge and Keagon Paul, 1957, p. 27.

čionių demokratų partijos ne kartą įrodė sugebančios atsisakyti praeities, t. y. jų ideologija remiasi reformizmu, bet ne radikalumu, evoliucija, bet ne revoliucija. Iš esmės krikščionys demokratai nesmerkia radikalių reformų ten kur jų reikia, tačiau siūlo siekti socialinių ir ekonominio progreso racionaliais žingsniais. Ideologija remiasi nuosaikiuoju konservatizmu priimdama demokratijos principus, tačiau siekdama išlaikyti saitus su praeitimi. Ketvirta, krikščioniškoji demokratija pasisako už konstitucinės ir politinės demokratijos valstybinę santvarką. Tačiau be daugumos, liaudies valdžios ji akcentuoja ir Dievo vaidmenį. Taigi nei valstybė, nei visuomenė negali be Dievo pasisavinti sau suvereniteto. Paskutinytis, aiškiausias bruožas, išskiriantis šią ideologiją iš kitų – tai krikščionybės viešajame gyvenime palaikymas bei, vienokiu ar kitokiu mastu, Bažnyčios institucijos ir jos moralinio, socialinio, ekonominio ir politinio mokymo propagavimas.

Šis pateiktas modernios krikščioniškosios demokratijos ideologijos apibūdinimas yra idealusis tipas, kuris turi tam tikrų regionalizmo, valstybės gyventojų socialinės ir ypač konfesinės sanklodos sąlygotų skirtumų. Tačiau šiame straipsnyje laikysimės tokios sampratos.

Krikščionys demokratai politinių partijų tipologizacijoje. Politologinėje literatūroje apie partijų susikūrimą, raidos ir veikimo perspektyvas išskiriamos bent penkios partijų *rūšys*, egzistuojančios Europoje nuo XIX a. Tai – elito, liaudies, etninės, elektorato ir sąjūdinės partijos. Šios rūšys, remiantis partijos organizacijos pobūdžiu, struktūra, programine orientacija, strategija bei tolerancijos-pliuralizmo ir hegemoniškumo-antisistemiškumo atžvilgiu, dar skirstomos į penkiolika *tipų*²⁵. Žvelgiant iš laiko perspektyvos, partijų evoliucija vyko pradedant siauro kontingento elito partijomis, vėliau XIX a. pabaigoje atsiradusiomis masinėmis liaudies partijomis, kurios stiprėjant nacionalizmui vystėsi etninių partijų struktūros linkme, kol galiausiai XXI a. atsirado „beideologinės“ ir į elektorato pritraukimą orientuotos partijos. Šių partijų rūšių ir tipų gausos kontekste krikščionys demokratai taip pat užėmė savo vietą.

Mus dominančios konfesinės partijos, iš kurių dalies evoliucionavo būsimieji krikščionys demokratai, priklausė *liaudies* partijų tipui. Tokio pobūdžio partijos buvo XIX a. pabaigos produktas, besiskiriantis nuo elito

²⁵ Richard Gunther, Larry Diamond, „Species of Political Parties: A New Typology“, *Party Politics*, 2003, t. 9, Nr. 2, p. 167–172.

politinių organizacijų savo įsikūrimo pobūdžiu. Tai yra liaudies partijos minimu laikotarpiu buvo sukurtos „išoriškai“, pasireiškus darbininkų ir valstietijos mobilizacijai. Organizaciniu aspektu joms buvo būdingas didelis (nors ne visada aiškiai apibrėžtas) narystės kiekis, kuris buvo aktyvus ne tik priešrinkiminiu periodu, bet ir laikotarpiu tarp rinkimų. Norėdamos platinti savo ideologiją bei mobilizuoti kuo didesnę aktyvių narių skaičių, tokios partijos siekė įsiskverbti į visą eilę socialinio gyvenimo sferų. Šalia jų esančios „pagalbinės“ organizacijos (profesinės sąjungos, religinės, kultūrinės bei karitatyvinės organizacijos) tapo ne tik politiniais sąjungininkais, reikalingais rinkimų metu mobilizuoti elektorato pagalbą, tačiau ir „laidu“, kuriuo iš partijos rinkiminės-parlamentinės arenos buvo nuleidžiama partijos ideologija. Liaudies partijos, remiantis jų programinėmis nuostatomis, ideologija ar vienijančia įsitikinimų sistema bei partijos charakteriu, t. y. arba pliuralizmu, arba hegemoniškumu, gali būti klasifikuojamos į socialistines (socialdemokratinės arba komunistinės), nacionalistines (tautininkiškas arba ultranacionalistines, pusiau militarines) ir religines (*konfesines* arba *fundamentalistines*)²⁶.

Dauguma XIX a. pabaigoje pradėjusių kurtis katalikų ir apskritai krikščioniškų partijų priskirtinos būtent *liaudies konfesinių* partijų porūšiui. Konkrečiai, pliuralistinės konfesinės partijos – tai tarpukariu galutinai subrendusios ir po Antrojo pasaulinio karo Vakarų Europoje pradėjusios dominuoti krikščionių demokratų partijos. Joms buvo ir yra būdinga daugelis liaudies partijų organizacinio aspekto charakteristikų – didelis narių skaičius; hierarchiškai sukurta partijos organizacija, jungianti valstybinį ir lokalinį partijos lygmenį; platus spaudos tinklas, giminiškų antrinių nepolitinių organizacijų (kultūrinių, religinių, socialinių ir pan.) pajungimas politiniams tikslams. Esminis konfesinių partijų skirtumas nuo kitų *liaudies* partijų modelių, t. y. nuo *socialistinių* ir *nacionalistinių*, glūdėjo konfesiškumo ir sekuliarumo priešpriešoje. Konfesinių (tarp jų ir krikščioniškų demokratiškų) partijų ideologija ir konkrečiai programinės nuostatos rėmėsi religiniais įsitikinimais, kuriuos apibrėžė tradicija ir interpretavo bei formavo „už partijos“ esantys veiksniai – ypač Bažnyčia. Tokia padėtis lėmė, jog konfesinės partijos, kitaip negu sekuliarūs oponentai, nebuvo visiškai laisvos formuodamos savo ideologijas ar kurdamos programas, ypač moralės, religijos srityse bei, kaip rodo ilgalaikis Europos katalikiškų partijų patyrimas – švietimo, socialinio klausimo sferose. Partijų lyderių mėginimai

²⁶ *Ibid.*, p. 182.

veikti savarankiškiau ir mėginti šioje srityje formuoti savo požiūrį iš karto iššaukė tiek vidinius partijos konfliktus su giliai tikinčiais nariais, tiek konfliktus su Bažnyčios institucija. Akivaizdžiausias pavyzdys – 1910 m. prancūzų politinės krikščioniškosios demokratijos pradininko Marco Sangnier pasmerkimas. Kita vertus, konfesinės partijos skiriasi ir nuo liaudiškų religinių *fundamentalistinių* partijų tuo, jog jose vis dėlto įmanomos tam tikros interpretacijos, susijusios su religinių normų ir jų laipsnio taikymu partijos programoje ar įstatymų leidime.

Kitas, ryškus ir išskirtinis *liaudies konfesinių* partijų bruožas, buvęs ir populiarumo, ir kartu jų nevienalytiškumo bei susiskaldymo priežastimi – orientacija į visus visuomenės sluoksnius (*catch-all* principas). Kitaip negu kairiosios partijos, orientuotos į proletariatą, ar konservatyviosios partijos, nustačiusios savo programinius siekius kilmingųjų interesų gynimui, konfesinės partijos savo elektoratu laikė visus katalikus, nepaisant jų užimamos padėties visuomenės sanklodoje. Šiuo požiūriu konfesinės partijos buvo lankstesnės nei jų sekuliarūs oponentai. Skirtingais laikotarpiais buvo akcentuojami ir iškeliami skirtingų sluoksnių prioritetai partijos veikime. Pavyzdžiui, 1918 m. kuriantis Lietuvos Respublikai, dėl suprantamų priežasčių į pirmą vietą buvo keliami visų lietuvių katalikų „darbo žmonių“ (išskyrus „lenkus“ dvarininkus) interesai, XX a. trečiame dešimtmetyje salyginai sumažėjus išoriniam pavojui netekti nepriklausomybės, buvo pabrėžiami „vidutinio ūkininko“ poreikiai ir svarba valstybei, o ketvirto dešimtmečio pasaulinės ekonominės krizės kontekste akcentuojami socialiniai ir ekonominiai miesto proletariato reikalai²⁷ ir pan. Toks Europos liaudies konfesinių partijų pobūdis leido jų sekuliariniams oponentams katalikiškas partijas vadinti tiesiog „oportunistais“²⁸.

²⁷ XX a. trečio dešimtmečio politinėje priešrinkiminėje LKDP agitacijoje už partijos sąrašus buvo raginami balsuoti visi: „vyrai ir moters, ūkininkai ir darbininkai, jaunimas-pavasarininkai“ (*Laisvė*, 1920-04-08, Nr. 75, p. 1), o ketvirtame dešimtmetyje suintensyvėjęs katalikų domėjimasis darbininkijos reikalais gana vaizdžiai atsispindi vienoje iš daugelio Prano Dielininkaičio kalbų, kurioje jis siejo komunizmo ir darbininkijos klausimus: „mes kovojome tuose laukuose, kur komunizmas net nemanė veržtis, būtent: kunigų ir daktarėlių susirinkimuose, kur buvo sakomos sieksninės kalbos prieš komunizmą. Tačiau ir kunigai, ir daktarėlės yra patys atspariausi komunizmo skleidžiamoms idėjoms. Tuo tarpu darbininkuose, kur komunizmas sau tvirtoves statosi, mes kovos jam neskelbiam [...] čia turime suduoti komunizmui smūgius“ (Valdininko raportas VSP Kauno apygardos viršininkui, 1938-02-15, in: *LCVA*, f. 438, ap. 1, b. 686, l. 331) ir t. t.

²⁸ Noel D. Cary, *The Path to Christian Democracy: German Catholics and the Party System from Windthorst to Adenauer*, Harvard: Harvard University Press, 1996, p. 3–4.

Pateikta partijų tipologizacija bei konfesinių partijų apibrėžtis, kaip ir jau apibūdinti krikščioniškosios demokratijos išskirtinumo bruožai, taip pat yra „idealusis tipas“, kuris realioje politikoje ne visada atitinka vadovėlinį apibrėžimą. Kaip ir didžioji katalikiškų partijų dalis Vidurio Rytų Europoje, lietuviai krikščionys demokratai tarpukariu turėjo ir konfesinės, ir nacionalistinės partijos elementų²⁹. Be to, politinės partijos nesusiformavo ir neevoluacionavo nuosekliai, linijiniu principu ir kartu nebuvo „prisirišusios“ prie vieno pastovaus modelio. Ilgainiui partijų organizacinė forma, elektorato mobilizavimo strategija, programinės nuostatos ir ideologinė orientacija buvo nulemta daugialypių atskiros laikmečio procesų – socialinių, technologinių, kultūrinių visuomenės pokyčių.

Katalikų konfesinių partijų atsiradimo Vakarų Europoje „mechanizmas“. Liaudies partijų atsiradimas ir staigus išpopuliarėjimas XIX a. antros pusės Vakarų Europoje buvo sąlygotas modernizacijos ir industrializacijos, paskatinusios darbininkų socialinį aktyvumą, nacionalizmo, padidėjusio antiklerikalizmo bei su tuo susijusių pokyčių visuomenės socialinėje struktūroje. Pastarieji veiksniai įtakojo socialines, ekonomines ir politines įtampas tarp naujai emancipuoto žemesniojo sluoksnio (darbininkijos, valstietijos), vidurinėsios klasės bei kilmingo elito interesų. Liaudies konfesinių partijų atsiradimui, kitaip negu sekulariems politiniams judėjimams, įtaką darė dar ir Valstybės – Katalikų Bažnyčios konfliktas. Kita vertus, vien tik modernizacijos bei sekuliarizmo ir jų negatyvaus poveikio Katalikų Bažnyčios autoritetui bei religijai nepakanka paaiškinti to mechanizmo, kuriuo XIX a. antroje pusėje gimė ir buvo realizuota katalikų konfesinių partijų idėja. Todėl yra svarbu susikoncentruoti ties tokių partijų įkūrimo procese dalyvavusiais veikėjais, jų panaudota konkrečia strategija kuriant politinės katalikybės rėmus, veiksmais, formavusiais katalikų politinį identitetą bei pačių katalikiškų politinių organizacinių struktūrų atsiradimu.

Istoriografijoje egzistuoja bent trys teoriniai katalikiškų liaudies partijų atsiradimo XIX a. Vakarų Europoje aiškinamai. Pirmu atveju laikomasi schemos, jog būsimieji krikščionys demokratai yra Katalikų Bažnyčios kūrinys, sąlygotas laikmečio antiklerikalizmo bangos ir masinės politikos, su-

²⁹ LKDP tarpukariu buvo orientuota tik į lietuvius katalikus. Oficialus partijos pavadinimas skambėjo „Lietuvių krikščionių demokratų“, o ne „Lietuvos krikščionių demokratų“ partija.

sijusios su visuotinės rinkimų teisės įgyvendinimu³⁰, bei reikalingi ne tam, kad dalyvautų konstitucinėje pasaulietinės valdžios sistemoje, tačiau atliktų socialinės jėgos vaidmenį popiežiaus pozicijoms pasaulyje pagrįsti³¹. Antrasis požiūris akcentuoja konservatyviojo politinio elito vaidmenį pajungiant religiją ir katalikų socialinę doktriną kaip atspirtį modernizacijos proceso paskatintų liaudies partijų formavimuisi bei socialistinių idėjų stiprėjimui. Konfesinės partijos šiame kontekste įvardijamos įprastinėmis konservatyviomis partijomis, kurios tėra pakeitusios pavadinimus³². Trečioji pozicija neišskiria nei Katalikų Bažnyčios, nei konservatyviųjų politinių sluoksnių, konstatuodama, jog konfesinių liaudies partijų atsiradimas buvo ir Katalikų Bažnyčios, ir konservatorių tarpusavio bendradarbiavimo ir/ar konkurencijos nenumatyta ir neplanuota išdava, o ne šių dviejų politinių veikėjų strateginio veikimo produktas³³. Trumpai tariant, teigiama, jog būsimieji krikščionys demokratai Vakarų Europoje atsirado visiškai atsitiktinai ir neplanuotai.

Iš esmės galima pritarti šiam trečiajam požiūriui, nes pirmu atveju yra išryškinamas tik išskirtinis Katalikų Bažnyčios vaidmuo kuriantis liaudies partijoms ir beveik neakcentuojama, jog šios konfesinės partijos kartu buvo ir katalikiškosios aplinkos kultūros išdava. Tai yra numarginalizuojamas (ypač darbininkų ar valstiečių) arba visai neigiamas katalikų pasauliečių vaidmuo. Antroji pozicija, priešingai, sumenkina religijos ir Katalikų Bažnyčios faktorių, pirmenybę atiduodama konservatyviam politiniam elitui, kuris esą tik panaudojo katalikybę savo politiniams ir ekonominiams interesams tenkinti. Šios pozicijos propaguotojus galima įtarti vėlesniu laikotarpiu atsiradusia politine-ideologine konjunktūra, kuri, matyt, siekė rasti paneigimą, jog konfesinės partijos ir XX a. susiformavę krikščionys demokratai pradiniam etape atstovavo konservatyvų, neretai skeptišką požiūrį į parlamentinę demokratiją turintį politinį darinį³⁴.

³⁰ Seymour M. Lipset, Stein Rokkan (ed.), *Party Systems and Voter Alignments: Cross National Perspectives*, New York: Free Press, 1967, p. 1–63.

³¹ Paolo Pombeni, *op. cit.*, p. 293.

³² Joya Misra, Alexander Hicks, „Catholicism and Unionization in Affluent Postwar Democracies: Catholicism, Culture, Party and Unionization“, *American Sociological Review*, 1994, Nr. 59, p. 315–320.

³³ Stathis N. Kalyvas, *The Rise of Christian Democracy in Europe*, Ithaca, New York: Cornell University Press, 1996, p. 1–21.

³⁴ Kees van Kersbergen, *op. cit.*, p. 32. Lietuvoje šis bruožas itin ryškus, iki šiol Lietuvos krikščionių demokratų istorijai skirtų monografijų autoriai buvo arba patys aktyvūs

JAV Politinių mokslų profesoriaus Stathiso N. Kalyvaso pateiktas trečiasis modelis konstatuoja, jog Vakarų Europos katalikų modernios liaudies partijos, t. y. būsimieji krikščionys demokratai, savo evoliucijos kelią pradėjo veikiant trims pagrindiniams veiksniams – *Bažnyčiai*³⁵, *konservatyviems politikams* ir *liberalų politikams*. Formavimosi procesas vyko trimis etapais – pradedant kilusiomis liberalų atakomis prieš Katalikų Bažnyčią, Katalikų Bažnyčios reakcijos bei katalikų pasauliečių mobilizacijos veiksmis ir baigiant konfesinių partijų susikūrimu³⁶.

Visoje Europoje, pradedant Vakarų Europos valstybėmis (Vokietija, Belgija, Olandija, Prancūzija, Italija), konfesinių partijų kūrimosi procesas prasidėjo ir vyko panašiu laikotarpiu, maždaug 1870–1920 m. Mėginimai kurti religija paremtas partijas iki XIX a. septinto aštunto dešimtmečio nepasisekdavo. Tokius mėginimus ignoravo ir Katalikų Bažnyčia, ir dalis tikinčiųjų katalikų elektorato. Dauguma praktikuojančių katalikų dar iki XIX a. antros pusės save identifikavo tiesiog kaip konservatorius ar monarchistus. Katalikų Bažnyčia, kaip interesų grupė, tuo laikotarpiu elgėsi pragmatiškai – tuo pačiu metu tardamasi ir su konservatorių, ir su liberalų vyriausybėmis dėl jai palankių įstatymų priėmimo ir bijodama konkurencijos slopino bet kokius mėginimus mobilizuoti pasauliečius katalikus kaip atskirą, šalia Bažnyčios esančią interesų grupę³⁷. Tačiau sustiprėjus antiklerikalizmui, nacionalizmui ir didėjant įtampai tarp pasaulietinių valdžių ir Katalikų Bažnyčios (ypač švietimo, religijos, šeimos bei apskritai Katalikų Bažnyčios vietos valstybėje klausimais) bei Italijos, Vokietijos atvejais konfliktuojant su vietine pasaulietine valdžia, šių valstybių vienijimosi proceso eigoje veikusiais nacionalistiniais judėjimais, Katalikų Bažnyčia XIX a. antroje pusėje tapo „atkirsta“ nuo jos privileijuotai tradicinio priėjimo prie *ancien regime* vyriausybinių struktūrų.

Tokiame kontekste dvasinė hierarchija buvo priversta steigti pasaulietines kultūrinės, karitatyvines, religines katalikų organizacijas, turėjusias mobilizuoti katalikų visuomenę po „Bažnyčios skėčiu“, kuri, savo ruožtu,

LKDP nariai (pvz., Algirdas Jonas Kasulaitis, Albinas Gražiūnas, Viktoras Petkus), arba turėjo sovietmečiu nustatytą išankstinę skeptišką ideologizuotą poziciją (Aldona Gaigalaitė ir kt.).

³⁵ Sąvoka „Bažnyčia“ žymi katalikų dvasininkijos instituciją, apimančią nuo Vatikano iki provincijos dvasininkijos.

³⁶ Stathis N. Kalyvas, „From Pulpit to Party: Party Formation and the Christian Democratic Phenomenon“, p. 293–312.

³⁷ *Ibid.*, p. 302.

tiesiogiai jas kontroliuotų. Tačiau šioje pirminėje *organizacinėje* fazėje, kuri tęsėsi iki paskutiniųjų XIX a. dešimtmečių, o kai kuriose valstybėse, pavyzdžiui, Italijoje ar Rytų Europos kraštuose, ir iki XX a. pirmųjų dešimtmečių, dvasinė hierarchija skeptiškai vertino pasauliečių katalikiškų organizacijų savarankišką dalyvavimą politikoje. Pagrindine to priežastimi galima įvardyti Katalikų Bažnyčios baimę prarasti kontrolę ir neginčijamą autoritetą liaudies tarpe³⁸. Be to, tuometinis popiežius Pijus IX apskritai atmetė modernizmo apraiškas, pasireiškusias, jo nuomone, smerktinomis formomis, tokiomis kaip demokratija, parlamentarizmas ir pan. Gajus ultramontanizmas bei antimodernistinės Katalikų Bažnyčios idėjos, pasmerkusios demokratiją ir parlamentarizmą, atsispindėjo 1864 m. popiežiaus išleistoje enciklikoje *Syllabus*, 1868 m. paskelbtame *Non Expedit*, draudusiame italams katalikams dalyvauti rinkimuose ar būti renkamiems Italijos politiniame gyvenime, ir Pijaus X 1907 m. paskelbtame dekrete *Lamantabili*, pasmerkusiam visas katalikų „modernistų“ idėjas ir pan.³⁹

Vis dėlto organizacinė Katalikų Bažnyčios strategija nepadėjo sumažinti liberalių ir sekuliarių pasaulietinių valdžių priimamų antireliginių įstatymų skaičiaus. Per katalikiškas organizacijas veikusi Katalikų Bažnyčios „propaganda“, agituojanti katalikus rinkimų metu balsuoti už religijai ir Bažnyčiai palankius kandidatus (išskyrus Italiją), nebuvo gerai koordinuota bei paveiki. Šioje padėtyje Bažnyčiai iškilo du pasirinkimai: pačiai įsitraukti į politinę-rinkiminę areną, arba ją ir toliau ignoruoti. Įsitraukti į aktyvią politiką Katalikų Bažnyčia nenorėjo, antraip būtų paneigtas jos kaip institucijos, esančios aukščiau visų grupių, partijų, organizacijų ir apskritai pasaulietinės valstybės principas, o religija būtų sumenkinta iki paprastos politinės propagandos lygio. Tačiau dėl antiklerikalizmo pasireiškimo jai neliko kitos išeities kaip tik projektuoti tokį dalyvavimą, kuris turėjo pasireikšti per „tarpininkus“. Nenoriai ir svyrudama Katalikų Bažnyčia nusprendė įgyvendinti *dalyvavimo* strategiją formuojant plačius rinkiminiuosius blokus su konservatorių politinėmis grupuotėmis, kurių tikslas buvo ginti religiją. Priešingai nei organizacinės strategijos stadijoje, kai konservatorių kandidatai buvo remiami nekoordinuotai, šioje, dalyvavimo strategijoje viskas

³⁸ *Ibid.*, p. 299.

³⁹ Sandor Agócs, „Christian Democracy and Social Modernism in Italy During Papacy of Pius X“, *Church History*, 1973, t. 42, Nr. 1, p. 74; Nicholas Atkin, Frank Tallet, *Priests, Prelates, and People: A History of European Catholicism since 1750*, London: I. B. Tauris and Co., 2003, p. 160.

buvo atliekama aktyviai ir organizuotai per katalikų naujai sukurtas masines, liaudiškas organizacijas, pradėtą leisti katalikų spaudą.

Taigi XIX a. antros pusės Vakarų Europoje prasidėjo katalikų religinių, kultūrinių organizacijų supolitinimo procesas, kurio iniciatore tapo būtent Bažnyčia. Kita vertus, šio katalikiškai pasaulietinio judėjimo politizavimo tendencijos nereiškė katalikų pasauliečių politinio institucionalizavimo, netgi priešingai, buvo tikimasi, kad panaudojus organizuotus katalikus rinkimuose, jie vėl bus atitraukti nuo politikos⁴⁰. Analogiškai, valdančiajam konservatyviam politiniam elitui katalikų politinis institucionalizavimasis taip pat nebuvo priimtinas dėl konkurencinių priežasčių. Abu sąjungininkai – Bažnyčia ir konservatoriai – katalikų liaudiškų organizacijų atžvilgiu laikėsi neigiamų pozicijų. Bažnyčia siekė išlaikyti vadovavimą savo organizacijoms, konservatoriai – gauti kuo didesnę katalikų paramą, kuri tapo apčiuopiamai reikšmingesnė po to, kai Bažnyčia katalikus pasauliečius mobilizavo religinių, kultūrinių ir panašių organizacijų forma.

Tačiau katalikiškų organizacijų trumpalaikis priešrinkiminis panaudojimas davė priešingą rezultatą. Nei Bažnyčia, nei konservatoriai nesugebėjo numatyti pasekmių, kurias sudarė tikinčiųjų įtraukimas į rinkimų kovą. Šioje dalyvavimo strategijos stadijoje katalikai pasauliečiai pirmą kartą buvo organizuotai suvienyti kaip katalikai, dėl ko prasidėjo politinis jų identiteto kristalizavimasis. Šalia Bažnyčios ir konservatorių iškilo naujas politinis veiksnys – katalikų liaudies organizacijų aktyvistai, kurie pradėjo siekti autonomijos politiniame veikime ir laikėsi pozicijos, kad katalikų visuomenės interesai apima daug platesnes sferas nei tik Bažnyčios interesai. Vieni ryškiausių pavyzdžių susidarė Prancūzijoje ir Italijoje⁴¹. XIX a. pabaigoje – XX a. pradžioje apie aktyvų kunigų veikimą „už zakristijos sienų“ pradėta kalbėti ir lietuvių tarpe.

Vakarų Europos katalikų organizacijų aktyvistai XIX a. aštuntame dešimtmetyje jau sugebėjo suvokti politinę religijos reikšmę ir jos galybę mobilizuojant visuomenę. Antiklerikalizmas, nacionalizmas ir *Kulturkampf*, Katalikų Bažnyčios nenoras dalyvauti viešajame politiniame veikime bei liaudies reikšmė politiniuose procesuose parodė, jog būtent rinkėjai gali tapti daug reikšmingesniu politinės galios šaltiniu nei autori-

⁴⁰ Richard A. Webster, *The Cross and the Fasces: Christian Democracy and Fascism in Italy*, Stanford: Stanford University Press, 1960, p. xi–xiii.

⁴¹ Oscar L. Arnal, „Why the French Christian Democrats Were Condemned“, *Church History*, 1980, t. 49, Nr. 2, p. 201; Sandor Agócs, *op. cit.*, p. 73–75, ir kt.

tetinga Bažnyčia. Todėl katalikų organizacijų aktyvistai pradėjo reorganizuoti efemeriškas konfesines organizacijas ir draugijas į politines partijas, jau nepaisydami nei Katalikų Bažnyčios, nei konservatorių prieštaravimų. XIX a. pabaigos staigus ir netikėtas katalikų organizacijų transformavimasis į liaudies konfesines partijas rinkiminėje kovoje buvo staigus ir netikėtas⁴². Bažnyčia ir konservatyvusis politinis elitas to nesitikėjo, nes abu šie „politiniai veikėjai“ nesugebėjo įvertinti ir numatyti kelių svarbių modernizmo faktorių. Pirma, jie nesugebėjo įvertinti religijos kaip didelio mobilizacinio potencialo politikoje (ypač po antiklerikalų atakų). Antra, ši sėkmė įvyko perėjimo į naują – liaudies, o ne tik elito politikos – erą, laikotarpiu. Tuo metu dar nebuvo aiški ir žinoma liaudies politikos galia ar išplėstos visuotinės balsavimo teisės reikšmė.

Galima teigti, kad Katalikų Bažnyčia tapo savo pačios strategijos auka. XIX a. pabaigoje ji šio proceso jau nebesugebėjo sustabdyti. Konfesinės katalikų organizacijos ir partijos reikalavo iš Bažnyčios dalytis vadovavimu „katalikiškajam pasauliui“, o ji partijų slopinti nebegalėjo dėl pastarųjų stipraus palaikymo visuomenėje (ką rodydavo balsavimo rezultatai). Kita vertus, Bažnyčia iki pat Antrojo pasaulinio karo koegzistavo su šiomis partijomis neretai kintančioje „taikos–konflikto“ padėtyje. Ilgainiui siekdama „susigrąžinti“ iš politinių partijų savo tikinčiuosius, ji pradėjo propaguoti Katalikų akcijos organizacijas, be to, kilus katalikų konfesinių partijų egzistavimo grėsmei, neretai palaimindavo politinį režimą uždarant partijas⁴³.

Apibendrinant konfesinių partijų (ilgainiui evoliucionavusių į krikščionių demokratų partijas) atsiradimo ir įsisteigimo mechanizmo problematiką, galima konstatuoti, jog jos susikūrė trimis nuosekliais etapais. Pirma, katalikų liaudies organizacijų susiformavimas mobilizavo katalikus kaip katalikus, vienijamus Bažnyčios kontroliuojamų ir esančių už rinki-

⁴² 1884 ir 1888 m. Belgijoje bei Olandijoje prokatalikiškos koalicijos laimėjo daugumą rinkimuose į nacionalinius parlamentus. 1871 m. Vokietijoje, 1887 m. Austrijoje, vėliau, 1919 m. Italijoje – jos reikšmingai institucionalizavosi partinėje politikoje ir XX a. tapo vienomis svarbiausių politinių srovių. Vidurio Rytų Europos politinė, socialekonominė ir net konfesinė situacija buvo kitokia nei Vakarų Europoje.

⁴³ Kylančio autoritarizmo ir totalitarizmo kontekste XX a. trečiame ketvirtame dešimtmetyje Bažnyčia prisidėjo ardant katalikiškas partijas Italijoje, Vokietijoje, Austrijoje. Katalikiškoje Lenkijoje atsisakė palaikyti vietinius krikščionis demokratų, vietoj jų remdama nacionalistines (neretai antidemokratinės) jėgas (plačiau žr. *Political Catholicism in Europe 1918–1945*, p. 235–248).

minės arenos ribų organizacijų. Antra, Bažnyčios išitraukimas į rinkiminę politiką ir probažnytinių koalicijų su konservatyviuoju politiniu elitu sukūrimas politizavo šį embrioninį katalikišką identitetą, paverčiant minėtas organizacijas politiniu įrankiu. Trečia, rinkiminė šių koalicijų sėkmė įgalino katalikus pasauliečius sėkmingai sukurti konfesines organizacijas ir politines partijas nepaisant Bažnyčios ir konservatorių prieštaravimų. Kaip šio proceso rezultatas susiformavo politinis katalikų identitetas, tapęs svarbiausiu veiksmu krikščioniškai demokratiškų partijų įsikūrimui.

Taigi Vakarų Europoje konfesinių partijų nesukūrė nei Katalikų Bažnyčia, nei konservatyvus elitas. Priešingai, partijos susikūrė nepaisant jų interesų, jos iškilo kaip neplanuotas ir nenorimas Bažnyčios ir konservatorių strateginio bendradarbiavimo, nukreipto prieš liberalus, produktas.

Krikščioniškai demokratiškų partijų bruožai. Dažnai negatyvi ar geriausiu atveju indiferentiška Šv. Sosto pozicija katalikų politinio institucionalizavimosi klausimu XIX a. pabaigoje – XX a. pradžioje⁴⁴ po Pirmojo pasaulinio karo pasikeitė teigiama prasme. Tačiau ankstyvojoje krikščionių demokratų partijų susikūrimo stadijoje atsiradęs katalikų pasauliečių noras būti nepriklausomais nuo Katalikų Bažnyčios hierarchų dėl skirtingai suprantamų krikščionių demokratų organizacijų vaidmens lėmė, jog šios partijos nebuvo kontroliuojamos Bažnyčios – jos tik koegzistavo kartu⁴⁵. Nepaisant to, jog jos turėjo Katalikų Bažnyčios propaguotų karitatyvinių, kultūrinių, socialinių ir religinių pasauliečių draugijos požymių, šios partijos gerokai nuo jų skyrėsi. Taigi specifiniai liaudies konfesinių, kitaip tariant krikščionių demokratų partijų bruožai XX a. pirmoje pusėje buvo *konfesiškumas, struktūrinė-organizacinė fragmentacija, tariama ideologinė vienybė ir vidinės įtampos*.

⁴⁴ Lietuvių atveju 1905–1907 m. reformistiškai nusiteikusių, tautiškai susipratusių kunigų mėginimams įsteigti krikščioniškai demokratišką partiją taip pat nebuvo pritarta, todėl ji buvo įkurta tik Pirmojo pasaulinio karo metais, ir tai pirmiausia Rusijoje esančių karo pabėgėlių.

⁴⁵ Pavyzdžiui, XX a. trečiame dešimtmetyje kilus konfliktui tarp naujai susikūrusios Čekoslovakijos pasaulietinės valdžios ir pontifikato dėl čekų nacionalinio didvyrio, viduramžiais Katalikų Bažnyčios pasmerktu kaip eretiko Jano Huso kulto propagavimo, Bažnyčios hierarchai darė spaudimą čekų katalikiškai Liaudies partijai pasitraukti iš vyriausybės koalicijos. Tačiau Jano Šrameko vadovaujami krikščionys demokratai šio popiežiaus raginimo nepaisė. Lietuvoje krikščionys demokratai taip pat neretai aukščiau kėlė nacionalinius interesus nei popiežiaus deklaruojamą poziciją, pavyzdžiui, radikaliuos žemės reformos, diplomatinių santykių su Šv. Sostu užmezgimo ir kitais klausimais.

Konfesiškumas. Katalikiškų partijų konfesiškumas buvo bene svarbiausia tokių politinių judėjimų savybė. Uždaras katalikų identitetas XIX a. pabaigoje – XX a. pirmoje pusėje daugelyje Europos valstybių (ypač Rytinėje Europoje) suponavo partijų mentalitetą, jog yra didelis skirtumas tarp katalikų ir ne katalikų bei katalikų ir kitų krikščioniškų konfesijų narių, todėl nebuvo galima peržengti šios bendradarbiavimo ribos. Kataliko ir ne kataliko skirtis išliko svarbus politinės saviidentifikacijos bruožas visą tarpukarį. 1920 m. daugumą Lietuvos Steigiamajame Seime laimėjus katalikų politiniam blokui, pastarųjų politiniai lyderiai viešai „teisinosi“ katalikiškai visuomenei, kokių aplinkybių verčiami jie turėjo sudaryti koaliciją su „bedieviais“ socialistais⁴⁶. Iš dalies atsižvelgdami į konservatyvią Bažnyčios poziciją, katalikų politiniai judėjimai akcentavo elektorato ir jo konfesijos tapatumą. Daugumos tokių partijų tikslas buvo ne siekti kuo didesnio kiekio elektorato, tačiau kuo efektyviau mobilizuoti esamą katalikišką bendruomenę. Tarpukario Vidurio Rytų Europoje visos naujai susikūrusios respublikos buvo ryškiausi tokios katalikų politinės strategijos pavyzdžiai. Pavyzdžiui, slovakas katalikas ar lietuvis katalikas natūraliai turėjo balsuoti tik už katalikišką Slovakų liaudies partiją (*Slovenska L'udova Strana*)⁴⁷ ar Lietuvių krikščionių demokratų partiją. Pavyzdžiui, Lietuvoje vienas iš būdingiausių krikščionių demokratų priešrinkiminės agitacijos pavyzdžių rodo, jog buvo siekiama mobilizuoti tik katalikus: „*Katalike* (kursyvas mano, – A. S.), jei tau brangus yra tikėjimas ir Bažnyčia, neduok balso už socijaldemokratus ir socijalistus liaudininkus su valstiečių sąjunga [...]“⁴⁸. Analogiškai su nepasitikėjimu vertinti ir kitų krikščioniškų konfesijų sąjungininkai: „Tvirtai gi organizacijai sudaryti reikia tvirtų, aiškių principų. Krikščionys demokratai mato juos ne kokiam ten miglotame dejizme, net ne tokioj krikščionybėj, kaip kad jinau įvairiose krikščionių tikybose apsireiškia, tik katalikų Bažnyčios moksle“ (kursyvas mano, – A. S.)⁴⁹.

⁴⁶ Meškus, [Justinas Staugaitis], „Dėl sutarties su socialistais-liaudininkais demokratais“, *Laisvė*, 1920, Nr. 200, p. 1.

⁴⁷ Nacionalisto dvasininko Andrejaus Hlinkos vadovaujama Slovakų liaudies partija kėlusį šūkį „Slovakija – katalikams slovakams“, rinkimuose gaudavo absoliučią daugumą slovakų katalikų balsų tarpukario Čekoslovakijoje (Arnold Suppan, „Catholic People's Parties in East Central Europe: The Bohemian Lands and Slovakia“, in: *Political Catholicism in Europe 1918–1945*, p. 225).

⁴⁸ „Katalike...“, *Tėvynės sargas*, 1922-09-23, Nr. 38, p. 411 ir t. t.

⁴⁹ Meškus, [Justinas Staugaitis], „Dar kartą kodėl jų čia nėra?“, *Laisvė*, 1920-08-15, Nr. 163, p. 2.

Konfesiškumas Vidurio Rytų Europos katalikų partijoms buvo toks svarbus, jog didžiojoje dalyje kontinento katalikų partijos nesugebėdavo sudaryti tvirtesnių vyriausybinių koalicijų nei su liberaliomis, nei su socialistinėmis ar konservatyviomis politinėmis jėgomis, nepaisant to, kad esminiai ūkiniai, socialiniai ar ekonominiai prioritetai daugelio jų buvo panašūs ar bent suderinami. Vakaruose, kur, iš pirmo žvilgsnio atrodytų, katalikų partijos buvo „tolerantiškesnės“ sekuliarioms ideologijoms, situacija buvo panaši. XX a. trečio dešimtmečio pabaigoje Olandijoje, kur katalikai tarpukariu sudarė trečdalį gyventojų, Romos katalikų valstybės partijos (*Room Katholieke Staats Partij*) svarbiausias akcentas buvo katalikų vienybė, todėl už ją balsuodavo apie 80–90% katalikų⁵⁰. Veimaro Respublikos katalikiškos Centro partijos (*Zentrum*) vadovybė akivaizdžiai nususiko nuo galimybės turėti platesnio politinio spektro koaliciją. Italijoje trečio dešimtmečio pradžioje didėjant fašizmo grėsmei, žymiojo krikščionių demokratų veikėjo Luigi Sturzo vadovaujama Italijos liaudies partija (*Partito Popolare Italiano*) net nesvarstė vienyti jėgų su kairiaisiais prieš grėsmingą totalitarizmą. O ši konfesiškumo barjerą norėjusi peržengti Prancūzijos krikščioniškai demokratiško profilio Liaudies demokratinė partija (*Parti Democrate Populaire*) liko nesuprasta ir katalikų už manomą per menką jų interesų atstovavimą, ir kitų politinio spektro dalyvių už per nuosaikų reformatiškumą⁵¹.

Šiame kontekste peršasi išvada, jog tarpukariu konfesiškumas, kartu su nacionalizmu, buvo bene svarbiausias ir patikimiausias politinės mobilizacijos ir politinio lojalumo įrankis, kuriam negalėjo prilygti dauguma pasaulietinių alternatyvų.

Partijų struktūrinė-organizacinė fragmentacija. Antrasis ryškus katalikiškų Europos partijų bruožas – fragmentiškumas. Būdamos *aplinkos (milieu)* partijomis, t. y. turinčiomis gausų katalikiškų klubų, draugijų, profesinių sąjungų ir kitokio profilio organizacijų tinklą, jos paprastai neturėjo aiškiai, griežtai ir formaliai nustatytų partinių organizacinių struktūrų, būdingų modernioms politinėms organizacijoms. Šios tendencijos buvo būdingos tiek Vidurio Rytų, tiek ir Vakarų Europai.

Lietuvoje, pradedant valstybiniu mastu – Krikščionių demokratų blo-

⁵⁰ Jan Roes, „A Historical Detour: The Roman Catholic State Party in the Netherlands“, in: *Political Catholicism in Europe 1918–1945*, p. 84–85.

⁵¹ Jean-Claude Delbreil, „Christian Democracy and Centrism: The Popular Democratic Party In France“, in: *Political Catholicism in Europe 1918–1945*, p. 130–131.

ku parlamentiniame lygmenyje, nelabai buvo aišku kur prasideda ir kur baigiasi partija. Rinkimuose į tarpukario Lietuvos seimus krikščionys demokratai kėlė plataus spektro katalikiškus sąrašus, pavadintus painiais „Krikščionių demokratų partijos, darbininkų, ūkininkų, „pavasarininkų“, moterų sąjungos“, „Krikščionių demokratų, katalikių moterų, pavasarininkų, zitičių ir Blaivybės“ ir panašiais plačiais pavadinimais⁵². Pačiame Seime jie sudarė bendrą bloką su profesinio-ekonominio profilio organizacijomis – Lietuvos darbo federacija ir Ūkininkų sąjunga, kurios ilgainiui turėjo pretenzijų tapti, o trečio dešimtmečio pabaigoje ir tapo savarankiškais, nepriklausomais nuo LKDP politiniais žaidėjais⁵³. Todėl nors visuomenės opinijoje LKDP blokas buvo traktuojamas kaip vienas politinis darinys – „katalikų partija“, formaliai jis toks nebuvo. Dar ryškesnės lietuvių krikščionių demokratų partinės struktūros fragmentacijos tendencijos pasireiškė ketvirto dešimtmečio autoritarizmo kontekste, kai režimui pradėjus slopinti ir 1936 m. apskritai uždarius parlamentiniu periodu veikusias legalias partijas (išskyrus tautininkus), didžioji dauguma katalikų partijos lyderių opozicinę veiklą perkėlė į nepolitinę kultūros, profesines, religines, jaunimo ir kitas organizacijas. Šv. Sosto inicijuotoje Katalikų akcijoje, t. y. dėl katalikybės populiarinimo modernioje valstybėje įsteigame Katalikų veikimo centre, neretai dvasinė veikla buvo nustumama į antrą planą pakeičiant ją politine akcija⁵⁴. Jaunimo organizacijos, ypač studentai ateitininkai, parlamentiniu laikotarpiu tapdavo tiesioginiais krikščionių

⁵² Kandidatų sąrašai, *Laisvė*, 1920-03-21, Nr. 72, p. 1; Sąrašai, *Lietuva*, 1923-04-17, Nr. 84, p. 5 ir kt.

⁵³ 1924 m. įvykdyti LDF statuto pakeitimai buvusią darbininkų profesinę sąjungą LDF perorganizavo į politinę organizaciją. LŪS politinį veikimą į savo organizacijos veiklos orbitą įtraukė po 1927 m. metinės konferencijos. Tuo tarpu vienas vadovaujančių LKDP asmenų Antanas Šmulskštys mėgino argumentuoti LDF ir LŪS pavaldumą LKDP platformai (*Lietuvos Darbo Federacijos statutas*, Kaunas: LDF, 1924, p. 4; Visuotinis Lietuvos ūkininkų sąjungos suvažiavimas, *Židinys*, 1927, Nr. 5–6, p. 432–433; *Krikščionių demokratų darbas Seime. A. Šmulskščio paskaita, skaityta Kaune 1925 metų birželio 10 d.*, Kaunas: LKDP leidinys, 1926, p. 1–2). Taigi jau patys partiniai veikėjai nesutarė, kur yra LKDP ribos.

⁵⁴ 1931 m. metinėje KVC konferencijoje įsiskarščiavę krikščionių demokratų politikai Šmulskščio lūpomis išreiškė pasipiktinimą šios nepolitinės organizacijos vadovu kunigu Pranu Kuraičiu dėl jo nenoro įvelti KVC į politines batalijas prieš Smetonos valdymą: „Prof. Kuraitis kaip teoretikas geras, gabus žmogus, bet šiaip kaipo praktikas menkas, o kaipo toks įeina į KVC valdybą. Mes neprivalome pasiduoti hipnozui, privalome atidaryti duris ir langus, ir negerą orą išleisti laukan, o gerą įleisti“ (VSP raportas apie Katalikų veikimo centro metinę konferenciją, 1931-10-10, in: *LCVA*, f. 378, ap. 3, b. 565, l. 90).

demokratų partinės veiklos koordinatoriais, vėliau, autoritarizmo sąlygomis – opozicinės veiklos (neretai nelegalios!) vykdytojais⁵⁵. O provincijos bažnyčių sakyklose kunigų skelbiami pamokslai tikintiesiems tapdavo nuolatinėmis antivyriausybinių kurstymo propagandinėmis kalbomis⁵⁶.

Toks LKDP struktūrinis fragmentiškumas buvo apspręstas katalikų uždaro ir konfesiškumo principo – nepaisydami konkrečių partinių rėmų, jie politikoje ir apskritai viešajame gyvenime sugebėjo veikti vieningai, nors ir neturėdami aiškios organizacinės struktūros.

Šia, fragmentacijos prasme, lietuviai krikščionys demokratai buvo likusios Europos katalikų partijų veidrodinis atspindys. Nemažą dalį Vakarų Europos katalikų politinių judėjimų tarpukariu istoriografija apskritai nėra linkusi įvardyti „partijomis“, nes dalis jų trečiame dešimtmetyje turėjo palyginti menką oficialios partinės narystės kontingentą, ribotus finansinius išteklius ir labai neformalią, neapibrėžtą vadovybės sprendimų priėmimo struktūrą. Pavyzdžiui, Šveicarijos politinis katalikų forpostas Konservatyvioji liaudies partija (*Schweizerische Konservative Volkspartei*), įsikūrusi XIX a. pabaigoje, valstybiniu mastu vieninga organizacija tapo tik 1912 m., o ir vėliau, dėl margos narių socialinės kompozicijos, iki trečio dešimtmečio pabaigos nesugebėjo parengti nuoseklios socialinės ir ekonominės partijos programos. Olandų Romos katalikų valstybės partija dėl panašių priežasčių formaliai buvo įsteigta 1883 m., tačiau tik 1926 m. tapo sąlyginai vienytyje partine struktūra, kuriai dar apie 10 metų reikėjo laukti, kol bus parengta vieninga partinė programa. Belgijoje katalikų politinio reprezentavimo organas Katalikų sąjunga (*Katholiek Verbond van België / Union Catholique Belge*) buvo dar magesnė. Vadinamąją katalikišką partiją sudarė keturios savarankiškos organizacijos, orientuotos į ūkininkų, darbininkų ir buržu-

⁵⁵ Pavyzdžiui, Lietuvos universiteto studentų ateitininkų korporacija „Vytauto klubas“ savo narius trečiame dešimtmetyje įpareigojo „padėti veikti politinėms, ekonominėms, kultūrinėms organizacijoms bei aktyviai dirbti visuomeninį darbą“, t. y. talkinti LKDP, LDF ir LŪS skyriams rengiantis rinkimams, organizuojant katalikų partijos skyrių susirinkimus, platinant partinę spaudą, agitacinę literatūrą ir pan. (Viktoras Alekna, *Vytauto klubas: Istorija, narių biografijos*, Vilnius: Petro ofsetas, 2002, p. 6–7; plačiau žr. Artūras Svarauskas, „Studentai ateitininkai ir politika 1926–1940 m.“, *Bažnyčios istorijos studijos*, 2010, t. III, p. 135–173).

⁵⁶ Valstybės saugumo departamento duomenimis 1930–1933 m. iš Lietuvoje tuo metu buvusių 964 katalikų kunigų, net 262 buvo iškeltos bylos už visuomenės kurstymą neklausyti valdžios, t. y. Smetonos autoritarinio režimo administracijos (VSD direktoriaus Augustino Povilaičio rašinys „1918–1940 m. m. sukilimai Lietuvoje“, 1939-05-23, in: LCVA, f. 923, ap. 1, b. 1346, l. 14).

azijos interesus. Šis darinys dažniau buvo įvardijamas ne kaip „partija“, o „neformaliu principu suformuotu atskirų organizacijų, spaudos ir parlamento atstovų aljansu“⁵⁷. Bene galingiausia Weimaro Respublikos politinė jėga katalikiškoji Centro partija dėl specifinio *Kulturkampf* palikimo, ryškaus dvasininkijos dalyvavimo partijos veikloje ir federacinio valstybės modelio sąlygų, iki savo „žūties“ 1933 m. taip pat nesugebėjo sukurti faktinės partinės organizacijos. Centro partija išliko organizacija, už kurią balsuodavo „tos dienos rinkėjai“⁵⁸.

Šis Europos katalikiškų modernių partijų fragmentiškumas ir vienybės nebuvimas struktūrine prasme jokia būdu nereiškė katalikų nevieningumo pasaulėžiūrine prasme. Netgi priešingai – tai demonstravo gilią katalikiško politinio veiksnio integraciją į valstybių katalikišką visuomenę. Norėdamos atstovauti visiems katalikams, jos akcentavo skirtingų ir nesutampantių socialinių klasių interesų svarbą, neteikdamos didesnės reikšmės griežtai partinei formai. Nepaisant netobulos partinės organizacijos, katalikų partijos XX a. pirmoje pusėje buvo įtakingas veiksnys valstybiniame gyvenime.

Tariamasis ideologinis vieningumas. Trečiasis katalikų partijų bruožas, išplaukiantis iš pirmųjų dviejų, – katalikiško vieningumo principas. Partijos siekė būti vienu, netoleruojančiu konkurencijos visų katalikų balsu. Šį vieningumą galima būtų interpretuoti kaip iš Katalikų Bažnyčios struktūros perimto hierarchiškumo, pasireiškusio autoritarinėmis tendencijomis, kopijavimu pasaulietinėje politinėje veikloje. Savotiškas autoritarizmo kultas – katalikų vienybė, t. y. priklausymas tik katalikiškai partinei organizacijai, buvo laikomas natūraliu, neginčijamu ir savaime aiškiu dalyku. O mėginimas steigti paralelines ir savarankiškas katalikų organizacijas, ar dar blogiau – nekatalikiškos partijos palaikymas, buvo traktuojamas ne atskiru žmogaus apsisprendimu, o katalikų tikėjimo, Bažnyčios ir net bendruomenės interesų išdavyste⁵⁹.

Dėl specifinių istoriškai susiklosčiusių Valstybės ir Bažnyčios santykių, kuriuos lėmė Didžioji Prancūzijos revoliucija (arba, kaip neretai ją vadino Šv. Sostas, – „Didžioji prancūzų liga“), Prancūzijoje, bene vienintelėje

⁵⁷ Emmanuel Gerrad, „Religion, Class and Language: The Catholic Party in Belgium“, in: *Political Catholicism in Europe 1918–1945*, p. 100.

⁵⁸ Elvert Jürgen, „A Microcosm of Society or the Key to a Majority in the Reichstag? The Centre Party in Germany“, in: *Political Catholicism in Europe 1918–1945*, p. 50.

⁵⁹ Martin Conway, „Catholic Politics or Christian Democracy? The Evolution of Inter-war Political Catholicism“, in: *Political Catholicism in Europe 1918–1945*, p. 241.

Vakarų Europos valstybėje tarpukariu, tokios katalikų vienybės nebuvo⁶⁰. Katalikai nesunkiai galėjo save identifikuoti su monarchijos restoracijos šalininkais, su *L'action française* radikalais nacionalistais, su krikščioniškosios demokratijos pakraipos katalikais ar kairiaisiais katalikais radikalais, simpatizavusiais socializmui. Kitose valstybėse, ypač Rytų ir Centrinėje Europoje, šis „autoritarinis vieningumas“ buvo itin ryškus. Pavyzdžiui, Lenkijos atveju katalikai buvo glaudžiai susiję su nacionalizmu, o katalikybė (kaip ir Airijos atveju) buvo persmelkusi visas valstybinio gyvenimo sferas ir katalikų padėtis valstybėje nebuvo kvestionuojama. Panaši situacija susiklostė Slovakijoje, Kroatijoje.

Rytinėje Europoje, konkrečiai Lietuvoje, nepaisant tam tikrų kolizijų, modernios lietuvių tautos formacijos procese XIX a. – XX a. pradžioje, kai ne visuomet terminas *katalikas* identifikavosi su sąvoka *lietuviškumas*, tarpukariu ši jungtis jau atrodė natūrali ir neginčijama. Todėl lietuviai krikščionys demokratai nesugebėjo suprasti, kaip galima būnant lietuviu ir kataliku neparemti LKDP bloko, dar blogiau, atiduoti balsus kairiesiems ar nacionalistams. Partijos spauda mirgėjo nuo perspėjimų ir griežto didaktinio tono minčių apie tai, kaip ir kodėl katalikas privalo remti tik politikus katalikus, t. y. krikščionis demokratų. Pavyzdžiui, daugumą mandatų Steigiamojo Seimo rinkimuose laimėjus krikščionims demokratams, partinė spauda neliko visiškai patenkinta rezultatais argumentuodama tuo, jog ne visi katalikai balsavo už krikščionių demokratų sąrašus: „Steigiamojo Seimo rinkimai aiškiai parodė mūsų spragas, parodė ko dar trūksta mūsų liaudžiai. Mūsų liaudžiai trūksta galutinio susiorganizavimo, trūksta politinio ir krikščioniškojo susipratimo. Užklupo Steigiamojo Seimo rinkimai mūsų ūkininkus ir darbininkus nesusiorganizavusius. [...] jau daug prakišta ir kitas tikintis žmogus gali pirštus nusikramtyti balsavęs už socialdemokratų bei kitus socialistus“. Išėjus iš tokios situacijos buvo pasiūlyta didinant katalikiškos propagandos apimtį: „[...] suorganizuoti visus katalikiškus rašytojus(as) ir įkinkyti į darbą“. „Pamokymai“ baigiami išraiškinga tonacija: „Tad su gyvu žodžiu ir raštais į liaudį, o mūsų tėvynė kaip buvo taip ir bus katalikiška šalis“⁶¹. Šioms idėjoms aktyviai antrino ir dvasininkija. 1920 m. artinantis rinkimams į Steigiamąjį Seimą, Lietuvos vyskupai Antanas Karosas

⁶⁰ Nors trečiame dešimtmetyje Nacionalinė katalikų federacija (*Federation Nationale Catholique*) skelbėsi esanti visų Prancūzijos katalikų reprezentante, tačiau tokie siekiai buvo utopiniai ne tik dėl XVIII a. Revoliucijos idėjų, tačiau ir dėl regionų, tradicijų ar ideologinių katalikų skirtumo.

⁶¹ Lakštutė, „Tolimesni mūsų darbai“, *Laisvė*, 1920-05-12, Nr. 102, p. 1, ir kt.

ir Pranciškus Karevičius išleido ganytojišką laišką, kuris privalėjo būti paskelbtas visų bažnyčių sakyklose. Jame buvo patariama kaip ir už ką balsuoti: „Svarbu, kad į Steigiamąjį Seimą būtų išrinkti ir pasiūsti ne tik gabūs, sumaningi atstovai, bet, kad jie būtų ir tikri Kristaus mokslo pasekėjai. Neapsakomai nusikalstume Dievui ir jūsų pačių labui, jei per jūsų kaltę, apsileidimą ar nedalyvavimą taptų išrinkti ar pasiūsti Seiman jūsų atstovai Kristaus mokslo ir Bažnyčios priešai“⁶². O ketvirtame dešimtmetyje, tvyrant įtampai su Smetonos režimo ramsčiu – Tautininkų sąjunga, kurią rėmė nemaža dalis tikinčiųjų ir dvasininkijos, buvo laidomi prakeiksmas tiems katalikams, kurie remdami tautininkus ar laikydamiesi neutraliai, esą ardė katalikišką vienybę⁶³.

Taigi krikščionys demokratai tarpukariu buvo sau rezervavę katalikų vienybės ir „tvirtovės“ prieš visas modernaus pasaulio negandas (nuo socializmo, liberalizmo iki moralės ir doros nuosmukio) monopolį.

Vidinės katalikiškų partijų įtampos. Bendrakonfesiniu pagrindu ir ideologiniu vieningumu paremtos katalikų partijos XX a. pirmoje pusėje turėjo sudėtingą uždavinį suvienyti sąlyginai konservatyvių pažiūrų visuomenę – viduriniąją klasę su į reformas linkusiais žemesniųjų klasių atstovais – darbininkija. Vakarų Europoje vidines įtampas paraleliai kėlė ir kaimo bei miesto katalikų interesų skirtingumas. Sekuliarieji politinės katalikybės oponentai liberalizmas ir socializmas tarpukariu daugiau ar mažiau jau buvo pasiekę savo narystės socialinę pusiausvyrą, tuo tarpu katalikų partijose skirtingų socialinių sluoksnių interesų derinimas buvo viena sudėtingiausių partijų egzistavimą lemiančių problemų.

Viena vertus, socialinė katalikų partijų poliarizacija buvo ir stiprioji tokių partijų pusė, nes apeliuojant į konfesinius dalykus buvo lengviau mobilizuoti plačią rinkėjų auditoriją, kita vertus, norėdamos atstovauti ir darbininkų, ir ūkininkų, ir inteligentijos interesus partijos turėjo redukuoti materialinį argumentą, nes vienodas jo taikymas, pavyzdžiui, padieniui darbininkui, pasiturinčiam ūkininkui ar miestiečiui inteligentui nebūtų įmanomas. Todėl realiai tokių interesų viena partija atstovauti nepajėgtų. Lietuviai krikščionys demokratai su tokiais sunkumais būtent ir susidūrė XX a. pirmoje pusėje. 1919 m. rengiantis rinkimams į Steigiamąjį Seimą, o vėliau ir kitus tris seimus, katalikų politiniai lyderiai suskubo įsteigti ir panaudoti darbininkų ir ūkininkų (valstiečių) interesus atstovauti turėjusias

⁶² Ganytojiškasis Lietuvos vyskupų raštas tikintiesiems, *Laisvė*, 1920-03-04, Nr. 50, p. 1.

⁶³ Nemažai kritikos dėl to buvo sulaukęs net vienas pirmųjų LKDP kuopos steigėjų Juozas Tumas.

Lietuvos darbo federaciją ir Lietuvos ūkininkų sąjungą. Šio politinio katalikiško darbinio struktūra buvo paremta principu, jog dominuojanti jėga bus LKDP, t. y. inteligentijos, atstovai, o LŪS ir LDF, turėsiantys užimti ūkininkų ir darbininkijos reprezentantų vaidmenį. Tačiau ilgai šis katalikiškas triptikas jau trečio dešimtmečio viduryje, ypač ketvirto dešimtmečio pradžioje, pradėjo trūkinėti. Skirtingų socialinių sluoksnių reikalavimai neretai sunkiai pasiduodavo bendram suderinamumui. Parlamentiniu laikotarpiu Lietuvos politinėje arenoje dominuojant katalikų blokui, LDF per šešerius metus nė karto neturėjo Seimo pirmininko posto (kai LKDP ir LŪS turėjo po kelis), taip pat nedalyvavo nė vienos vyriausybės veikloje, vengė dalyvauti ir derybose dėl jų, taip pasilikdama kritikos teisę vyriausybių darbams. O Seimo tribūnoje neretai darbininkų klausimus reglamentuojančių įstatymų projektų svarstyme palaikydavo kairiųjų (net socialdemokratų) pozicijas, prieštaraudama bendrai LKDP linijai, kol galiausiai trečio dešimtmečio pabaigoje apskritai atsiskyrė nuo LKDP ir LŪS, nesėkmingai pradėdama flirtuoti su lietuvių nacionalistais – Tautininkų sąjunga⁶⁴.

Pastarasis LDF politinių vingių leitmotyvas gana ryškiai reprezentavo bendraeuropines tendencijas. Socialinės įtampos kitų šalių katalikų partijose pasireiškė panašiais išsišokimais deklaruojamoje katalikų vienybėje. Pavyzdžiui, nuo Vengrijos Krikščionių ekonominės ir socialinės partijos (*Keresztesy Gazdasagi es Szocialis Part*) panašiu laikotarpiu atsiskyrė į socialinį radikalizmą linkusi ir miesto proletariata siekusi atstovauti katalikiška srovė, Vokietijoje trečio dešimtmečio pabaigoje skirtingi Centro partijos atstovai grėsmingai pareiškė apie norą kurti atskiras katalikiškas partijas, priversdami atsistatydinti partijos lyderį Vilhelmą Marxą, Belgijoje nuolatinė trintis tarp darbininkų ir buržuazijos atstovų vyko beveik visą tarpukarį. Vakarų Europoje analogiškos įtampos egzistavo ir tarp miesto – kaimo interesų priešpriešos, kai miestiečių atstovai būdami partijų vadovybėje ne visuomet tinkamai kreipdavo dėmesį į provincijos pageidavimus. Tarpukario Lietuvoje dėl visuomenės sanklodos ir valstietiško elemento dominavimo⁶⁵ ši problema partijos viduje nevaikino reikšmingesnio vaidmens.

⁶⁴ Artūras Svarauskas, „Lietuvos Darbo Federacijos nesutarimai su katalikų politine srove po 1926 m. perversmo“, *Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis*, 2008, t. XXXI, p. 49–76.

⁶⁵ 1923 m. surašymo duomenimis lietuviai miestuose sudarė 57,1%, žydai – 32,2%, lenkai – 2,9%. Atitinkamai kaime: lietuviai – 91%, žydai – 0,5%, lenkai – 3,5% (*Lietuvos gyventojai: Pirmojo 1923 m. rugsėjo 17 d., visuotinio gyventojų surašymo duomenys*, Kaunas: Lietuvos Respublikos centrinis statistikos biuras, 1926, p. XXXVI, XXXVII).

Vidinių skilimo procesą Europos katalikų politiniai centrai stengėsi kuo greičiau ir tyliau užglaistyti. Akivaizdu, jog katalikų politinė fragmentacija susilpnintų deklaruojamą vieningumą visuomenės akyse ir įteiktų kozirį sekuliarių oponentų antikatalikiškai propagandai. Matyt, neveltui ketvirto dešimtmečio antroje pusėje lietuvių krikščionių demokratų lyderiai lengvai „atleido“ nuodėmes darbo federacijai už atsiskyrimą ir ragino įsiskarščiausia katalikų dalį jokių būdu nekritikuoti LDF veiksmų ir priimti jos lyderius bendram darbui⁶⁶.

Šis įvairiapusis socialinių grupių interesų (pirmiausia ekonominių) skirtingumas, sąlygojęs partinę nedarną bei skilimus, ženkliai skyrė tarpukario katalikų partijas nuo pirmtakių bei po Antrojo pasaulinio karo egzistavusių (Vakarų Europoje) krikščionių demokratų partijų. Tarpukariu katalikai ne tik kad nebuvo pajėgūs išspręsti visuomenės ekonominių problemų, bet ir savo vidinių vienybės klausimų. Ryškiausias šios problemos pavyzdys, atspindėjęs visos Europos padėtį, buvo vokiečiai katalikai. Tarpukariu vokiečių Centro partija, buvusi visos Europos katalikų partijų archetipu, niekaip negalėjo suvienyti savo vidinių regioninių ir socialinių elementų į darnią visumą, o jos istorija Veimaro Respublikoje yra apibūdinama kaip „nuolatinė dezintegracija“, todėl istoriografijoje keliamos versijos, kad neretos katalikų partijos greitas ir gana lengvas žlugimas totalitarizmo ar autoritarizmo kontekste nėra vien tik diktatūrų „nuopelnas“⁶⁷. Todėl, matyt, socialinė katalikų poliarizacija nesudarė problemų atskiroms katalikų grupėms paremti naujuosius režimus.

Antrasis veiksnys, ardęs katalikiškų partijų vienybę tarpukariu, buvo partijos veikėjų *kartų konfliktas*. Jis buvo susijęs daugiau ne su socialiniais visuomenės grupių interesų skirtumais, o su nuosaikesnės politikos šalininkų (neretai vyresniosios kartos atstovų) ir radikalesniųjų (dažniausiai jaunesniųjų katalikų veikėjų) skirtingomis bendravalstybinės politikos vizijomis. Šis konfliktas pasireiškė tradicionalizmo ir modernizmo recepcijos partijoje šalininkų susidūrimu. Kartų konfliktas egzistavo nuolat. Nesigilinant į kitų Europos valstybių atvejus, ši bruoža galima lengvai identifikuoti lietuvių katalikų politinėje raidoje. Lietuvių modernios tautos formavimosi kontekste, jau XIX a. pabaigoje – XX a. pradžioje, plėtojantis krikščioniškosios

⁶⁶ Ilgametis LKDP lyderis Mykolas Krupavičius ketvirto dešimtmečio pabaigoje priekaištavo jaunajai katalikų visuomenininkų kartai už pernelyg aštrią ir, svarbiausia, viešą LDF kritiką bei ragino kuo skubiau „reabilituoti“ buvusį jos lyderį Kazį Ambrozaitį (VSD agentūrinis pranešimas, 1938-05-20, in: LCVA, f. 438, ap. 1, b. 686, l. 344).

⁶⁷ Elvert Jürgen, *op. cit.*, p. 46–64.

demokratijos idėjai, kilo pirmasis susidūrimas tarp konservatyviųjų dvasininkų ir vadinamųjų „litvomanų“, skirtingai interpretavusių tiek tautiškuo, tiek dvasininkijos veiklos klausimus. Senoji karta laikėsi prolenkiškos pozicijos ir į lietuvių nacionalizmą žiūrėjo skeptiškai. Jaunoji dvasininkų karta – Juozas Tumas, Kazimieras Šaulys, Jurgis Matulaitis ir kt., – priešingai, remdamiesi popiežiaus Leono XIII enciklikomis bei propaguodami lietuviškąjį nacionalizmą, pasisakė už aktyvų dvasininkų dalyvavimą viešajame gyvenime. Šiuo požiūriu konfliktas tarp jaunųjų ir senųjų vyko daugiau ne amžiaus grupių pagrindu, o vienos grupės narių skirtingai suvokiamu katalikybės ir tautiškumo santykio derinimu bei skirtingu jų veiklos modeliu⁶⁸.

Antrasis ryškesnis kartų susidūrimas, tiksliau, naujų katalikų veikėjų iškilimas įvyko po Pirmojo pasaulinio karo. Vieni iš 1918 m. Lietuvos Respublikos statytojų krikščionys demokratai Mykolas Krupavičius, Aleksandras Stulginskis, Leonas Bistras, Petras Karvelis, Pranas Dovydaitis, Antanas Šmulskštys ir kt. pasižymėjo laiko sąlygų padiktuoto socialinio radikalizmo tendencijomis, ypač ekonominėje bei žemėvaldos reformų sferoje. Ši karta buvo užsitarnavusi „socialinės revoliucijos kurstytojų“ vardą, kurią kritikavo ar net smerkė nuosaikesni ir konservatyvesni dvasininkai – jų tarpe tas pats Tumas, vienas pirmųjų krikščionių demokratų partijos Lietuvoje steigėjų 1905 m., tačiau šiai partijai vėliau taip ir nepriklausęs⁶⁹. Trečiasis ryškus vidinis partijos konfliktas pasireiškė ketvirto dešimtmečio viduryje iškilus jau nepriklausomoje Lietuvoje subrendusių katalikų visuomenininkų ir politikų kartai – Juozui Keliuočiui, Pranui Dielininkaičiui, Antanui Maceinai, Ignui Skrupskeliui, Juozui Girniui ir kt. Pastarieji, įtakoti liberaliosios demokratijos nuosmukio ir autoritarinių/totalitarinių režimų apogėjaus Europoje, propagavo „atsinaujinimo“, „organiškumo“ politikos viziją, kuri turėjo apimti ne tik socialinius, ekonominius, kultūrinius bei politinius aspektus, tačiau ir dvasinį asmenybės pasaulį⁷⁰.

Kiekviena šių katalikų srovių turėjo savitą valstybės ir joje veikiančių katalikų politinio, kultūrinio, socialinio veikimo modelį. Juozo Tumo karta į krikščioniškąją demokratiją žiūrėjo daugiau iš tautiškumo bei socialinio

⁶⁸ Vilma Žaltauskaitė, *op. cit.*, l. 100–103.

⁶⁹ Juozas Tumas dažnai kritikavo LKDP dėl jų radikalių reformų bei noro įvesti Lietuvoje „proletariato diktatūrą“ (*Laisvė*, 1920, Nr. 183, p. 4).

⁷⁰ Juozas Eretas, „Dvi generacijos mūsų krikščioniškosios kultūros tarnyboje“, *Lietuvių katalikų mokslo akademijos Suvažiavimo darbai*, Roma: Lietuvių katalikų mokslo akademija, 1972, t. VII, p. 3–52.

veikimo perspektyvos, Mykolo Krupavičiaus krikščionys demokratai derino radikalias socialines reformas su politine akcija, Prano Dielininkaičio visuomenininkai akcentavo kultūrinį darbą. Dėl laikmečio sąlygų pirmiesiems monarchinis valstybės modelis neatrodė absoliutus blogis, antrieji neįsivaizdavo Lietuvos be parlamentinės demokratijos, tretieji buvo linkę į autoritarizmo bruožų turinčią korporacinę valstybės sąrangą.

Šis lietuvių katalikų pavyzdys atspindi padėtį ir likusios Europos katalikiškose partijose. Bene ryškiausiai kartų konfliktas pasireiškė XX a. ketvirto dešimtmečio Belgijos katalikų tarpe. Organizacinės struktūros stokojusios belgų Krikščionių liaudies partijos vietoje iškilo radikaliai nusiteikusias, buvusio katalikų akcijos veikėjo Leono Degrelle'io „reksistų“ partija, kuri atvirai kritikavo senąją partiją už nesugebėjimą suvienyti visų katalikų ir nemokėjimą įgyvendinti socialinių reformų. Ši politinė radikalų srovė 1936 m. pirmą kartą Belgijos parlamento rinkimų istorijoje įsiterpė tarp tradicinių partijų laimėdama 11% elektorato balsų⁷¹. Panašių pavyzdžių to meto Europoje buvo gausu.

Taigi vidinės katalikiškų Europos partijų įtampos, kartų konfliktai, problemos dėl partinės struktūros ir vieningos programos neturėjimas buvo tie esminiai skiriamieji krikščionių demokratų bruožai XIX a. pabaigoje – XX a. pradžioje. Šios partijos tapo neatskiriama katalikybės dalimi, kuri šiuo laikotarpiu buvo traktuojama jau ne vien tik kaip konfesija. Apimdama platų religinių, kultūrinių, profesinių, šalpos organizacijų tinklą, katalikybė amžių sandūroje per krikščionių demokratų partijas išitraukė ir į politinį valstybių gyvenimą.

Išvados. XIX a. pabaigoje – XX a. pradžioje atsiradusi ir pradėjusi politiškai institucionalizuotis krikščioniškoji demokratija gali būti vertinama kaip idėja, judėjimas ar bendrąja prasme krikščionybės istorijos procesas. Paremta popiežių, pirmiausia Leono XIII socialiniu mokymu, ji tapo pasauliečių katalikų (vėliau visų krikščionių) judėjimu, savo programines nuostatas projektavusiu personalizmo ir pliuralizmo principais bei propaguojančiu politinės demokratijos bei jungtinės socialinės atsakomybės ūkinėje sistemoje aspektus, karu išlaikant moralių ir katalikiškų gyvenimo normų tęstinumą. Dvasininkija, Katalikų akcija ir pasauliečiai buvo trys tarpusavyje koegzistavę veikėjai, sudarę sąlygas šiam fenomenui išpopuliarėti.

⁷¹ Emmanuel Gerard, *op. cit.*, p. 107.

Maždaug 1870–1920 m. laikotarpiu susikūrusios dauguma katalikiškų partijų, nors pradžioje ir neturėdamos krikščioniškosios demokratijos vardo, buvo liaudies konfesinės politinės organizacijos. Jos, kitaip negu iki tol veikusios elito partijos, buvo įkurtos bręstant darbininkų emancipacijai Vakarų Europoje ir stiprėjant nacionaliniam identitetui Vidurio Rytų Europos tautose bei tvyrant Valstybės ir Bažnyčios konfliktui. Organizaciniu aspektu jos turėjo platų, tačiau ne visada aiškiai apibrėžtą narystės skaičių bei jungė įvairialypes konfesines profesines, religines, kultūrinės, karitatyvines ir kitas organizacijas, tapusias elektoratą mobilizuojančiais politiniais sąjungininkais.

Modernioje politinėje sistemoje siekdamas atstovauti tikinčiųjų interesus ir apskritai būti pasaulietiniu katalikybės forpostu, jos ne visada sulaukdavo Katalikų Bažnyčios paramos. Krikščionių demokratų partijos savo egzistavimą Vakarų Europoje pradėjo gavusios impulsą „iš apačios“, t. y. emancipuotų pasauliečių katalikų aktyvistų, Vidurio ir Rytų Europos atveju šias pozicijas užėmė žemesnio rango tautiškai angažuota dvasininkija, kurios idėjoms hierarchai XX a. pradžioje nepritarė. Tačiau būtent Bažnyčia XIX a., pati to nenorėdama, sudarė sąlygas šių partijų atsiradimui. Mobilizuodami katalikus kaip katalikus, vėliau įtraukdami juos į nepolitinę draugijų veiklą bei rinkimuose agituodami palaikyti religijai palankius kandidatus, Bažnyčios hierarchai ir konservatyvūs politikai visai neplanuotai sukūrė katalikų pasauliečių aktyvistų sluoksnį, kurie, savo ruožtu, ragindami balsuoti tik už konfesines partijas, sukūrė politinį katalikų identitetą. Krikščionių demokratų partijos Europoje atsirado kaip neplanuotas ir nenorimas Bažnyčios ir konservatorių strateginio bendradarbiavimo, nukreipto prieš liberalus, produktas.

Politinė katalikybė XX a. evoliucionavo daugeliu krypčių – galėjo būti ir monarchizmo šalininkė, ir nacionalizmo propaguotoja, ir radikalių socialinių reformų iniciatorė. Viena iš šių krypčių – politinė krikščioniškoji demokratija – pasižymėjo ryškiu konfesiniu atspalviu, struktūrine-organizacine fragmentacija, griežtai apibrėžtos ideologijos nebuvimu ir vidinėmis įtampomis.

FROM SERMONS TO PARTY AGITATION:
THE POLITICAL INSTITUTIONALIZATION OF CHRISTIAN
DEMOCRACY IN EUROPE AT THE END OF THE 19TH –
BEGINNING OF THE 20TH CENTURY

Artūras Svarauskas

Summary

Emerging at the end of the 19th – beginning of the 20th century and beginning to be politically institutionalized, Christian Democracy can be evaluated as an idea, as a movement or in the broader sense as a long-term process of the historical evolution of Christianity. Supported by the social teachings of the popes, most importantly of Leo XIII, it became a movement of lay Catholics (later all Christians) supported by the principles of personalization and pluralism and propagating aspects of political democracy as well as joint social responsibility in an economic system, at the same time maintaining the continuity of moral and Catholic norms of life. The clergy, Catholic Action, and lay persons were the three mutually existing active groups creating the circumstances for making this phenomenon more popular.

The majority of the Catholic parties were founded in the period from about 1870 to 1920. Although at first not having the name of Christian Democrats, they were public confessional political organizations. Unlike other until then active parties of the elite they were created as the emancipation of workers in Western Europe was developing and national identity was growing stronger in the nations of Central Eastern Europe. From an organizational aspect they had a broad, although not always clearly defined, number of members and united diverse confessional, professional, religious, social, and other organizations, becoming political allies in mobilizing the electorate.

Striving to represent the interests of the faithful in the modern political system and in general to be a lay advance post of Catholicism, they did not always receive the support of the Catholic Church. The Christian Democratic parties began their activities in Western Europe after receiving an impulse “from below,” i.e. emancipated lay Catholic activists. In Central and Eastern Europe the nationally committed clergy of a lower rank held these positions, the ideas of which the hierarchs at the beginning of the 20th century did not support. Nevertheless, namely the Church of the 19th century unwittingly created the conditions for the emergence of these parties. By mobilizing Catholics as Catholics, later drawing them into the activities of non-political societies, and campaigning for candidates favoring religion, Church hierarchs and conservative political figures unwittingly created a layer of Catholic lay activists, who by urging the voting for only confessional parties created a Catholic political identity. The Christian

Democratic parties of Europe arose as unplanned and unwanted subproducts of the strategic cooperation of the Church and conservatives directed against Liberals and Socialists.

Political Catholicism in the 20th century evolved in many directions – it could be a supporter of monarchism, a propagator of nationalism and an initiator of radical social reforms. One of these directions political Christian democracy stood out with a clear confessional aspect, structural-organizational fragmentation, the absence of a strictly defined ideology and inner tensions.